

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

ПРИЙМА Сергій Миколайович

УДК 374.7.091(477):(006.77:043.86)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПРОЕКТУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Євдокимов Віктор Іванович.

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Биков Валерій Юхимович,
Інститут інформаційних технологій і
засобів навчання НАПН України,
директор, м. Київ;

доктор педагогічних наук, професор
Протасова Наталія Георгіївна,
Національна академія державного
управління при Президентові
України, завідувач кафедри
управління освітою, м. Київ;

доктор педагогічних наук, доцент
Вознюк Олександр Васильович,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри дошкільної освіти
та педагогічних інновацій,
м. Житомир.

Захист відбудеться 30 грудня 2015 р. об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розісланий 28 листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.О. Хомич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку людської цивілізації та становлення суспільств знання актуалізує необхідність особистісного й професійного зростання людини, її залучення до освіти впродовж життя на основі підтримки та ідентифікації індивідуальних освітніх траєкторій. Швидкоплинність і складність соціокультурних процесів, сучасна демографічна ситуація, збільшення тривалості життя людини зумовлюють нагальність формування особистості, здатної до сприйняття та здійснення перетворень, налаштованої на усвідомлення мінливості світу як природної норми, необхідності неперервного підвищення рівня професійної компетентності як складника освіти впродовж життя.

Подолати зорієнтованість традиційних освітніх систем на енциклопедичність освіти, надмірну інформаційну перевантаженість можливо за умови переходу до відкритої освіти як парадигми суспільств знання, головною метою якої є особистісний і професійний розвиток, підготовка особистості до успішної громадської, професійної самореалізації в умовах цивілізаційних змін.

Викладене вище свідчить про нагальність модернізації національної системи освіти, яка з ресурсу суспільного розвитку, що відповідає на виклики цивілізації ХХІ ст., перетворилася на суспільний інститут, діяльність якого спрямовується на часткове задоволення інтересів відкритого суспільства загалом й особистості зокрема. Один із цивілізаційних викликів, що постає перед національною системою освіти, якій притаманні певні риси радянської освітньої системи, стосується розширення можливостей для здобуття освіти впродовж усього життя, підвищення рівня доступності та відкритості освіти в умовах становлення й розвитку суспільств знання.

Аналіз джерельної бази дозволив зробити висновок про різноплановість досліджень з проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих. Зокрема, вивченню відкритого суспільства присвячено праці як зарубіжних (О. Ахієзер, А. Бергсон, К. Поппер, Л. Сисоева, Дж. Сорос, Ф. Хайєк, В. Цимбурський та ін.), так і вітчизняних учених (Т. Возняк, Є. Тихомирова, Ю. Тодик та ін.). Різні аспекти проблеми суспільств знання відображено в результатах наукових розвідок Д. Белла, П. Вайнгарта, П. Друкера, М. Кастельса, Р. Лейна, Ф. Махлупа, Р. Менсела, Р. Райха, Е. Тоффлера, У. Уфера, Р. Хатчинсона, Т. Хусена, Н. Штера та ін. Серед наукового доробку вітчизняних дослідників помітно вирізняються праці Ю. Бажала, М. Карпенка, С. Клепка, К. Корсака, О. Мельник, Н. Писаренко та ін.

Сутність відкритості як об'єктивної категорії дійсності розкрито в дослідженнях з розробки теорії відкритих систем Л. Берталанфі та її застосування в різних галузях (Г. Брюгельманн, А. Вагнер, Б. Паттен, Р. Хорлі, Р. Уїттекер, Дж. Томпсон). Роль і значення відкритої освіти для становлення відкритих суспільств знання висвітлено в наукових працях В. Бикова, Т. Костіної, А. Марон, Л. Монахової, Л. Онокой, А. Ярошенко.

Значний інтерес для нашого науково-педагогічного пошуку мають праці з синергетики й теорії самоорганізації (В. Аршинов, В. Буданов, С. Капиця,

О. Князева, С. Курдюмов, І. Пригожин, І. Стенгерс, В. Стьопін, Г. Хакен та ін.). Використання синергетичної методології при вивченні педагогічних систем як складника множини соціально-гуманітарних систем було обґрунтовано в дослідженнях як вітчизняних (О. Вознюк, А. Євтодюк, В. Кремень, В. Кушнір, В. Лутай, А. Семенова, В. Цикін, О. Чалий та ін.), так і зарубіжних (В. Виненко, Л. Зоріна, В. Ігнатова, Т. Каплунович, С. Кульневич, В. Мухортова, В. Маткін, А. Назаретян, Л. Новикова, В. Редюхін, М. Таланчук, С. Шевельова, Ю. Шаронін та ін.) науковців.

Проблеми педагогічного проектування порушуються в працях Т. Батієвської, В. Докучаєвої, О. Коберника, І. Коновальчука, А. Лігоцького, Т. Подобєдової, Н. Плахотнюк, В. Стрельнікова та ін. Значна кількість наукових досліджень, присвячених проблемам проектування, опублікована російськими вченими, зокрема В. Безруковою, В. Гінецинським, Н. Дукою, О. Заїр-Бек, Н. Зотовою, В. Монаховим, В. Радіоновим, В. Сластьоніним, О. Соломатіним, Г. Щедровицьким та ін. Серед науковців далекого зарубіжжя проектування як ефективний засіб виконання освітніх завдань досліджують У. Кілпатрик, Дж. Джонс, Я. Дітріх, К. Моріс, П. Хілл та ін.

Окремі аспекти освіти дорослих та андрагогіки висвітлено в науковому доробку зарубіжних (Т. Александер, П. Джарвіс, С. Змейов, М. Ноулз, Ф. Пегеллер, Д. Савичевич, Р. Сміт, Л. Турос та ін.) і вітчизняних (О. Аніщенко, С. Архипова, Л. Вовк, Д. Дзвінчук, А. Зеленько, Н. Івко, М. Лапенюк, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Огієнко, Н. Протасова, І. Смагін та ін.) учених.

Незважаючи на широкий тематичний спектр фундаментальних і прикладних наукових пошуків, проблема проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні до цього часу не стала предметом цілісного науково-педагогічного дослідження. Вивчення широкої джерельної бази (дисертацій, монографій, публікацій, матеріалів конференцій та ін.) свідчить про відсутність праць, присвячених комплексному теоретико-методологічному аналізу проблеми проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні. Насамперед, немає праць, у яких науково обґрунтовано концепцію проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в умовах неперервної освіти.

Таким чином, актуальність і доцільність нашого дослідження полягає в необхідності здійснення всебічного вивчення проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні, що допоможе подолати низку *суперечностей*, зокрема між:

- об'єктивною потребою цілісного аналізу ідей відкритої освіти і відсутністю їх системного вивчення й узагальнення у вітчизняній педагогічній теорії і практиці;

- динамічним розвитком освітніх систем та відсутністю належного теоретико-методологічного обґрунтування їх проектування і функціонування;

- нагальною необхідністю створення умов для максимального розвитку особистості, реалізації її потенційних можливостей упродовж усього життя й відсутністю науково обґрунтованих концепцій відкритої освіти, її організаційної структури і моделей, які забезпечили б перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта впродовж життя»;

- зростанням культурно-освітніх потреб різних категорій дорослих і недостатньою відповідністю механізмів їх задоволення;

- підвищенням значення неформальної освіти в життєдіяльності дорослої людини та недостатньою відповідністю наявних освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;

- традиційною організацією навчання дорослих та об'єктивною необхідністю використання гуманістично зорієнтованих підходів, що ґрунтуються на відкритості, гармонізації, людиновимірності, неперервності освіти й сприяють розкриттю потенціалу дорослих упродовж життя.

Актуальність проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні, відсутність її цілісного вивчення, необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – **«Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складником наукових досліджень кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів» (РК№ 0111U008876). Тему дисертації затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 18.02.2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Об'єкт дослідження – відкрита освіта дорослих як соціокультурне явище.

Предмет дослідження – проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні.

Мета дослідження – обґрунтувати і розробити теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні.

Концепція дослідження. В основу дослідження покладено інтердисциплінарний підхід, який дав можливість урахувати провідні положення педагогіки, андрагогіки, педагогічного проектування, теорії самоорганізації, синергетики, філософії, філософії освіти, соціології, соціології освіти, психології, менеджменту та інших наук. Цей підхід дав змогу вперше у вітчизняній педагогічній науці здійснити цілісне дослідження проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні.

Провідна концепція дослідження ґрунтується на визнанні відкритості як основи сучасного світорозуміння та вихідної категорії світу загалом й людини зокрема, яка за своєю природою відкрита й має інформаційну сутність, що дає змогу адекватно проявляти відкритість світу. Із загальнолюдськими стратегіями становлення і розвитку пов'язано розуміння відкритого суспільства як форми реалізації розумності людини, чинника її соціалізації. Водночас складність і динамізм тих змін, що характеризують сучасний етап розвитку людської цивілізації, якнайкраще відображає концепція відкритих суспільств знання, сутність якої полягає у сприянні формуванню однієї з найважливіших

компетентностей особистості – «навчитися вчитися» за умови включення всіх членів суспільства в процес вироблення й активного споживання знання впродовж життя.

В умовах розвитку відкритих суспільств знання дієвим механізмом соціально-культурного прогресу, пріоритетним напрямом державної політики щодо підтримки особистісного потенціалу кожного члена суспільства має стати відкрита освіта, зокрема відкрита освіта дорослих, яка б забезпечила ідентифікацію та підтримку індивідуальних освітніх траєкторій особистості, сприяла б розвитку її здатності «включатися» в освітній процес упродовж усього життя для забезпечення сталого й збалансованого розвитку як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Для практичної реалізації ідей відкритої освіти дорослих створюються відповідні системи, представлені діалектичною інтегрованою єдністю цілісної сукупності їх суттєвих елементів і зв'язків між ними, виділених з середовища системи освіти за ознакою належності цих елементів і зв'язків до реалізації цілей і принципів функціонування та розвитку відкритої освіти дорослих, що формується, реалізується й удосконалюється в науково-проектній, психолого-педагогічній, андрагогічній, організаційно-управлінській, фінансово-економічній і нормативно-правовій діяльності.

Ефективним способом вивчення соціокультурної реальності загалом і методологією дослідження систем відкритої освіти дорослих як складних, відкритих, нелінійних, самоорганізованих і саморозвивальних систем, є синергетична концепція. Використання в дослідженні динаміки систем відкритої освіти дорослих синергетико-інформаційного підходу як методологічного апарату синергетики поглиблює уявлення про їх сутність з позицій самоорганізації та саморозвитку. Саме синергетико-інформаційний підхід сприяє розкриттю механізмів нелінійної динаміки систем відкритої освіти дорослих, дає змогу науково обґрунтувати концепцію проектування та функціонування систем відкритої освіти та уможливорює ефективне управління ними з урахуванням феномена самоорганізації та саморозвитку.

Усвідомлення сутнісних характеристик таких систем, особливостей їх функціонування у контексті соціокультурної динаміки, тенденцій розвитку, а також урахування андрагогічних принципів у процесі їх проектування сприяють упровадженню принципів відкритої освіти дорослих в умовах глобалізованого суспільства знання.

Запропоновані підходи, провідні ідеї та положення дослідження уможливають проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити семантичний аналіз базових понять дослідження та виявити сутність систем відкритої освіти дорослих в Україні.
2. Проаналізувати витоки ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти в науково-педагогічному дискурсі.

3. Охарактеризувати сутність синергетико-інформаційного підходу та обґрунтувати доцільність його використання у дослідженні динаміки систем відкритої освіти дорослих.

4. Розробити концепцію проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих.

5. Теоретично обґрунтувати та розробити модель систем відкритої освіти дорослих.

6. Виявити тенденції розвитку відкритої освіти дорослих в Україні.

7. Здійснити прогностичне обґрунтування стратегії подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні.

Методологічною основою дослідження є: філософські положення теорії пізнання, з позицій яких системи відкритої освіти дорослих розглядаються як об'єкти системного вивчення, аналізу та інтерпретації наукових фактів з позицій цілісності, єдності, взаємодії різних чинників; філософські, педагогічні, психологічні наукові концепції, ідеї і положення про цілісність, неперервність і комплексність розвитку особистості. В основу методології дослідження також покладено сукупність ідей, що розкривають соціальну сутність людини, сутність проектування і функціонування систем відкритої освіти в контексті навчання впродовж життя; діалектичні принципи взаємозв'язку та цілісності явищ педагогічної дійсності, єдності педагогічної теорії і практики.

На різних етапах наукового дослідження використовувалися:

- *інтердисциплінарний підхід*, який уможливив використання наукових концепцій дисциплін соціогуманітарного спрямування з метою різноаспектного аналізу проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих. Він охоплює поняття з педагогіки, андрагогіки, педагогічного проектування, психології, теорії самоорганізації, синергетики, філософії, філософії освіти, соціології, соціології освіти, менеджменту та ін.;

- *системний підхід*, за допомогою якого було вивчено структурні складники систем відкритої освіти дорослих, виявлено їх взаємозв'язки; досліджено системи відкритої освіти дорослих як цілісне явище, якому притаманна низка особливостей, зумовлених специфікою досліджуваної проблеми;

- *андрагогічний підхід*, який дав змогу врахувати особливості дорослої людини у процесі проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих;

- *синергетико-інформаційний підхід*, за допомогою якого розкрито механізми нелінійної динаміки систем відкритої освіти дорослих як соціокультурних систем, що базуються на принципах процесуальності й презентуються в термінах динамічних категорій.

Теоретичну основу дослідження становлять положення й висновки, що стосуються філософії освіти (В. Андрущенко, О. Вознюк, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий та ін.); діяльності й розвитку особистості (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Г. Балл, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтєв, Б. Ломов, К. Платонов, С. Рубінштейн, Н. Талізїна та ін.); гуманізації освіти (В. Андрєєв, Г. Васянович, С. Гончаренко, О. Семенов, Л. Хомич та ін.); теоретичних і методологічних основ освіти дорослих

(О. Аніщенко, Л. Анциферова, С. Вершловський, В. Гаргай, А. Даринський, П. Джарвіс, С. Змейов, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, М. Ноулз, О. Огієнко, Ф. Пегеллер, Н. Протасова, Р. Сміт, Л. Турос та ін.); методології системного підходу (В. Афанасьєв, І. Блауберг, А. Богданов, А. Катренко, М. Коган, В. Кузьмін, В. Садовський, А. Урсул, А. Уйюмов, П. Щедровицький, Е. Юдін та ін.); педагогічних аспектів теорії самоорганізації (В. Буданов О. Вознюк, А. Євтодюк, В. Кушнір, В. Лутай, А. Семенова, С. Цикін, О. Чалий та ін.); конструювання та впровадження педагогічних технологій (В. Безпалько, В. Євдокимов, Т. Дмитренко, М. Кларін, В. Монахов, О. Пехота та ін.); теорії відкритих систем (Л. Берталанфі, Г. Брюгельманн, А. Вагнер, Б. Паттен, Р. Хорлі, Р. Уїттекер, Дж. Томпсон); особливостей функціонування відкритої освіти (В. Биков, Ю. Деражне, О. Овчарук та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: *теоретичні* – теоретичний аналіз і синтез, які застосовувались на етапах визначення мети, предмета і завдань дослідження, у розробці теоретичних і методологічних засад, змісту і напрямів проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих, в оцінці результатів дослідження; історико-логічний – під час вивчення теоретичних основ проблеми дослідження; побудови моделей; узагальнення дослідницьких матеріалів; семантичний аналіз з метою уточнення, конкретизації базових понять відповідно до предмета дослідження; *емпіричні* (опитування, спостереження) – з метою дослідження освітніх потреб дорослих в регіоні та виявлення особливостей регіональної освітньої політики; *прогностичні* (моделювання та прогнозування) – для розроблення моделі систем відкритої освіти дорослих, виявлення тенденцій та здійснення прогностичного обґрунтування подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні на загальнодержавному, регіональному рівнях, рівні громади, рівні освітнього закладу з метою впровадження ідей відкритої освіти у контексті навчання впродовж життя.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося у три етапи упродовж 2007–2015 років.

На першому, *теоретико-концептуальному*, етапі (2007 – 2008) обґрунтовано актуальність дослідження; з'ясовано його теоретико-методологічне підґрунтя; окреслено провідні наукові підходи; проаналізовано відповідну джерельну базу, категоріально-поняттєвий апарат дослідження; виявлено та охарактеризовано провідні тенденції розвитку відкритої освіти.

На другому, *аналітико-пошуковому*, етапі (2009 – 2012) розроблялися концептуальні засади дослідження, програма й методика дослідно-експериментальної роботи. Було теоретично обґрунтовано й розроблено авторську модель систем відкритої освіти дорослих; розроблено концепцію проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих. Здійснювалася апробація результатів дослідження в доповідях і виступах на конференціях.

На третьому, *узагальнюючому*, етапі (2013 – 2015) визначено перспективи розвитку систем відкритої освіти дорослих. Здійснено прогностичне обґрунтування розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні на

загальнодержавному, регіональному рівнях, рівні громади, рівні освітнього закладу з метою впровадження ідей відкритої освіти у контексті освіти впродовж життя. За результатами наукового пошуку формувалися основні положення, загальні висновки та рекомендації, систематизувалися й узагальнювалися результати дослідження, оформлювався рукопис монографії, дисертації та автореферату. Здійснювалося узагальнення й упровадження результатів дослідження у педагогічну практику.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що:

- *уперше* у вітчизняній педагогічній науці на основі інтердисциплінарного підходу здійснено системний аналіз проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні; обґрунтовано теоретичні, методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих як складників освіти впродовж життя; охарактеризовано сутність й обґрунтовано доцільність використання синергетико-інформаційного підходу у дослідженні динаміки систем відкритої освіти дорослих; розроблено концепцію проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих; теоретично обґрунтовано та розроблено модель систем відкритої освіти дорослих; виявлено тенденції та здійснено прогностичне обґрунтування стратегії подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні на загальнодержавному та регіональному рівнях, рівні громад і закладів освіти;

- *конкретизовано* поняттєво-термінологічний апарат дослідження (зміст понять «відкрита освіта», «системи відкритої освіти дорослих», «синергетико-інформаційний підхід» та ін.), витоків ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти у науково-педагогічному дискурсі, складники освітніх систем в контексті їх відкритості та здатності до самоорганізації й саморозвитку;

- *удосконалено* положення щодо упровадження системного, андрагогічного, особистісно орієнтованого підходів у системи відкритої освіти дорослих;

- *подальшого розвитку* набули положення щодо соціально-економічної, регіональної зумовленості функціонування систем відкритої освіти; організаційно-управлінського забезпечення освітніх систем; сутнісні ознаки систем освіти в контексті їх відкритості та здатності до самоорганізації й саморозвитку; ідеї інтердисциплінарного підходу в дослідженнях педагогічних феноменів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні на загальнодержавному та регіональному рівнях, рівні громад і закладів освіти. Основні положення, результати і висновки дослідження, розроблену «Концепцію регіону, що навчається (Запорізька область)» було використано для наукового обґрунтування мети і завдань, формування напрямів експериментальної роботи, нормативного забезпечення, просвітницької діяльності Науково-методичного центру освіти дорослих Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Результати дослідження також можуть використовуватися у практичній роботі регіональних органів управління освітою та закладів системи

післядипломної педагогічної освіти для розроблення ефективних інструментів удосконалення відкритої освіти дорослих в Україні, створення центрів формальної і неформальної освіти різних категорій дорослих. Запропоновані теоретичні положення й рекомендації можуть бути використані органами державної влади й управління для розроблення відповідних нормативних актів і програм модернізації освіти для сталого розвитку на регіональному й місцевих рівнях, забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування щодо обґрунтування стратегічних рішень для соціокультурного розвитку регіонів, удосконалення системи освіти (формальної і неформальної) для навчання різних категорій дорослих із урахуванням перспективних потреб регіонів, неперервної освіти загалом та освіти дорослих зокрема, особистісного й професійного розвитку різних категорій дорослого населення.

Дослідницькі матеріали доцільно використовувати для розроблення сучасних моделей навчання й виховання дорослих, а також навчальних програм, підручників і посібників з загальної педагогіки, соціальної педагогіки, андрагогіки, педагогічних інновацій для вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Результати аналізу дослідницьких матеріалів та їх узагальнення є підґрунтям для подальших наукових розробок у галузі педагогіки та її субдисциплін, а також для розроблення інформаційно-аналітичних матеріалів щодо соціально-економічного розвитку регіонів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 109-10/45 від 03. 03. 2015 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 87 від 16. 02. 2015 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка № 222 від 27. 01. 2015 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (довідка № 234-33/03 від 25. 02. 2015 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/238 від 11. 02. 2015 р.), Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-144 від 05. 03. 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективних монографіях особистим внеском дисертанта є: одноосібний розділ [2], в якому розкрито сутність і зміст свободи як принципу людиномірності відкритої освіти у практичних її варіантах в умовах становлення суспільств знання; одноосібний розділ [3], в якому здійснено аналіз філософсько-методологічного інструментарію та зроблено вибір постнекласичної методології дослідження феномена відкритої освіти дорослих; одноосібний розділ [4], в якому обґрунтовано потенціал синергетико-інформаційного підходу для концептуалізації категорій «відкритість» та «інформація» в рамках феномена відкритої освіти дорослих; одноосібний розділ [5], в якому висвітлено зміст і сутність відкритості як метапринципу гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх фахівців. У публікації [21], підготовленій у співавторстві з О. Вороненком, автору належить розробка основних положень синергетичної методології відкритої освіти, обґрунтування

доцільності застосування синергетичних принципів у відкритій освіті. У публікаціях, підготовлених у співавторстві з О. Паніним, автору належать: у публікації [15] – обґрунтування доцільності використання комп'ютерних онтологій як інструментального засобу забезпечення прозорості Європейської і національних рамок кваліфікацій при визнанні результатів навчання та присвоєнні кваліфікацій; у публікації [13] – узагальнення результатів аналізу концептуальних засад упровадження Національної рамки кваліфікацій і встановлення співвідношення рівнів кваліфікації НРК з Європейською рамкою кваліфікацій; у публікації [38] – теоретичне обґрунтування інтелектуальної онтолого-керованої інформаційної системи Національної рамки кваліфікацій; у публікації [42] – практична реалізація прототипу інтелектуальної онтолого-керованої інформаційної системи.

Вірогідність наукових положень і результатів дослідження забезпечено: методологічним обґрунтуванням його вихідних положень із використанням інтердисциплінарного підходу, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, поєднанням якісного і кількісного аналізу одержаних результатів; апробацією у доповідях на конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів.

На захист винесено:

1. Відкрита освіта як складна саморозвивальна, самоорганізована система розвитку й соціалізації особистості в умовах зростання соціокультурної динаміки враховує її культурно-освітні потреби й водночас є освітньою парадигмою сучасних відкритих суспільств знання, що ґрунтується на світоглядних і методологічних засадах відкритості та безперервності процесу пізнання. Важливим складником системи відкритої освіти і разом з тим пріоритетним напрямом державної політики довготривалої підтримки особистісного потенціалу кожного члена суспільства є відкрита освіта дорослих, функціонування й розвиток якої мають свою змістову й формальну специфіку, зумовлену особливостями дорослої людини, яка включена в освітній процес. Відкрита освіта дорослих реалізується й підтримується відповідними системами відкритої освіти дорослих, які уособлюють органічне поєднання цільового, ресурсного, нормативного й управлінського складників і зв'язків між ними та передбачають обмін ресурсами (людськими, інформаційними, матеріальними), взаємодію з соціальним середовищем.

У дослідженні систем відкритої освіти дорослих доцільно використовувати синергетико-інформаційний підхід, що обґрунтовується належністю відкритої освіти дорослих до складних, динамічних, нелінійних і нерівноважних соціокультурних систем. В основу зазначеного підходу покладено розуміння «процесуальності» природи феномена «інформація» для пояснення динаміки систем відкритої освіти дорослих через встановлення співвідношення етапів самоорганізації і саморозвитку з фазами інформаційних процесів. Його використання у проектуванні систем відкритої освіти дорослих набуває специфіки через характерні властивості та особливості, притаманні системам соціокультурної динаміки.

2. Концепція проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих передбачає деталізацію специфічного виду дослідницької, практико-орієнтованої діяльності зі створення андрагогічного проекту, спрямованого на розв'язання актуальних проблем у галузі освіти дорослих, і передбачає ідентифікацію провідної ідеї, визначення мети, закономірностей і принципів проектування соціокультурних систем «процесуальної» природи, які визначають вимоги до адекватного здійснення проектувальної діяльності, зумовлюють вибір методів і засобів, характеризують результат проектування на всіх рівнях прогнозування, абстрагування, їх конкретизації в проектуванні та функціонуванні освітніх систем. Викладені у концепції теоретичні, методологічні аспекти проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих відображають різноаспектність, багатофункціональність відкритих освітніх систем.

3. Тенденції розвитку систем відкритої освіти в Україні пов'язані з цифровим і когнітивним розривом; посиленням ролі регіональної освітньої політики, згідно з якою відкрита освіта дорослих стає важливим чинником регіонального розвитку й фактором конкурентоспроможності окремих територій і держави в цілому; посиленням ролі систем відкритої освіти дорослих у формуванні активного громадянського суспільства; упровадженням державно-громадської моделі управління системами відкритої освіти дорослих; посиленням зацікавленості провайдерів освітніх послуг щодо надання освітніх послуг різним категоріям дорослих упродовж життя; упровадженням в освітніх установах клієнтоорієнтованого підходу із поступовим їх перетворенням на провайдерів освітніх послуг. Виявлені тенденції розвитку систем відкритої освіти в Україні вирізняються за хронологією, змістом і зумовлені принципами, закономірностями та динамікою суспільного розвитку, який підпорядковується універсальній парадигмі розвитку, відповідає лінійно-циклічно-спіральної схемі фрактальної природи, що складається з локального, глобального й мегаглобального рівнів, які впливають на розвиток і функціонування систем відкритої освіти дорослих.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: «Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу» (Ялта, 2007); «Проблеми забезпечення якості підготовки фахівців та гармонізації національних стандартів вищої освіти в європейському освітньому просторі» (Ужгород, 2007); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2010 – 2011, 2013); «Ways of solving crisis phenomena in pedagogics, psychology and linguistics» (London, 2012); «Розвиток єдиного європейського освітнього простору: поєднання зарубіжного досвіду з національними традиціями» (Ужгород – Кошице – Мішкольц, 2013); «Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи» (Мелітополь, 2013), «Людина і світова глобалізація: перспективи і межі розвитку» (Дніпропетровськ, 2013); III Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання (Київ, 2014); «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014); Міжнародному Форумі «Європейський Союз – Україна: освіта дорослих» (Київ, 2014); *всеукраїнських*: «Нові

інформаційні технології в освіті та природничо-математичних науках» (Мелітополь, 2010, 2012); «Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці» (Луганськ, 2012); «Технології формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів» (Мелітополь, 2014); «Інформаційні технології в освіті» (Мелітополь, 2014); «Стратегія розвитку безперервної освіти керівних і педагогічних кадрів: наукові підходи та шляхи реалізації» (Київ, 2015); *звітній* конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України «Педагогічна освіта і освіта дорослих у суспільстві знань» (Київ, 2015).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 43 наукових працях (з них 35 – одноосібні), серед яких: 5 монографій (із них 1 – одноосібна), 26 статей у наукових фахових виданнях України, 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз, 8 статей у збірниках матеріалів конференцій, 3 праці, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування технологічної культури майбутніх учителів інформатики у процесі професійно-педагогічної підготовки» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищено в 2006 р. у Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди. Її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 436 найменування (з них 56 – іноземними мовами), 3 додатки на 32 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 456 сторінок, основний текст – 403 сторінки. Ілюстративний матеріал дисертації подано в 4 таблицях (3 сторінки) і 21 рисунку (11 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження; викладено його вихідні методологічні та теоретичні положення, методи дослідження; сформульовано концепцію дослідження; охарактеризовано етапи роботи; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, вірогідність одержаних результатів; подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У *першому розділі* – «**Теорія і практика проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні як науково-педагогічна проблема**» здійснено науково-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми, охарактеризовано системи відкритої освіти дорослих як соціокультурне явище, проаналізовано базові поняття наукового пошуку, висвітлено витоки ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти у науково-педагогічному дискурсі.

Доведено, що в основу сучасних освітніх систем покладено уявлення про відкритість освіти та потенційну множинність способів освоєння світу людиною. Відкритість освіти як інноваційна характеристика освіти взагалі й освітніх систем зокрема, проявляється у відкритості процесів пізнання людиною навколишнього світу й виражається в можливості обміну людськими, інформаційними, матеріально-технічними ресурсами, у сприйнятті людиною мінливих соціокультурних умов упродовж усього життя, що відображається у змісті освіти та її організаційних формах.

Результати аналізу наукових джерел дозволили зробити висновок про актуальність і значущість проблеми освіти дорослих, уможливили вивчення стану її розробленості у світовій і вітчизняній науці; сприяли обґрунтуванню актуальності й доцільності вивчення педагогічного досвіду із подальшим виокремленням його прогресивних ідей з метою їх використання при проектуванні й упровадженні сучасних моделей відкритої освіти в Україні. За таких умов освіта як відкрита система, призначена забезпечити доступність навчання, підтримку індивідуальних освітніх траєкторій особистості, сприяти їх ідентифікації, розвитку здатності «включатися» в освітній процес упродовж усього життя, в свою чергу, реалізується й підтримується відповідними системами відкритої освіти дорослих. Такі системи є гнучкими, варіативними й адаптивними за сутністю, а також зорієнтованими на полікультурний діалог і діалог між поколіннями на засадах толерантності та інших цінностей громадянського суспільства.

Сучасний етап розвитку наук про виховання й навчання людини впродовж життя актуалізує проблему проектування систем соціокультурної динаміки, до яких належать і системи відкритої освіти дорослих. Аналіз витоків ідей проектування та функціонування систем відкритої освіти засвідчив, що ці аспекти нелінійної динаміки доцільно розглядати у площині педагогічного проектування або проектування освітніх систем. Вивчення науково-педагогічної літератури дало змогу дійти висновку, що процес проектування складається з низки послідовно виконуваних дій та операцій, які відтворюють зміст і структуру педагогічної діяльності: діагностування, цілепокладання, прогнозування, моделювання, створення концепції проекту, формування умов і засобів його організації, реалізація проекту, моніторинг процесу реалізації, оцінювання й аналіз результатів, внесення змін, оформлення та опис процесу й результатів проектування інноваційної педагогічної системи.

Обґрунтовано витoki ідей проектування та функціонування систем відкритої освіти в науково-педагогічному дискурсі, виявлено залежність змістових, організаційних, технологічних характеристик проектування від зовнішніх факторів, обумовлених етапами розвитку суспільства. Це сприяло визначенню основних положень концепції проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих, зокрема виокремленню передумов розвитку систем відкритої освіти і критеріїв проектування освітніх систем, розробці методологічних основ цих систем, висвітленню закономірностей і принципів їх функціонування.

Вивчення дослідницьких матеріалів із філософії, філософії освіти, теорії відкритих систем, теорії самоорганізації, синергетики, загальної педагогіки, андрагогіки, психології, теорії та практики організації освітніх систем, біохімії, хімії, екології засвідчило інтердисциплінарний характер феномена систем відкритої освіти. Системи відкритої освіти передбачають поєднання різних моделей взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що зумовлюють індивідуальність траєкторій особистісного й професійного розвитку дорослих, сприяють їх ідентифікації, розвитку здатності «включатися» в освітній процес упродовж усього життя.

На підставі аналізу наукової літератури виявлено, що системи відкритої освіти дорослих підпорядковуються закономірностям самоорганізації та саморозвитку, еволюції складних систем. Зроблено висновок про доцільність використання синергетичної методології в дослідженні освітніх систем як частини нелінійної динаміки для створення єдиної наукової картини світу, єдиного поля інтердисциплінарної комунікації. Застосування методологічного апарату синергетики в дослідженні динаміки соціокультурних систем, серед яких і системи відкритої освіти дорослих, дає змогу поглибити уявлення про їх сутності з позицій самоорганізації та саморозвитку. Саме синергетична методологія уможливорює розуміння відкритої освіти дорослих як нової парадигми відкритих суспільств знання, на основі якої самоорганізовується й саморозвивається соціальний контекст людини та суспільства, а самих систем відкритої освіти дорослих як ефективного механізму реалізації її цілей і принципів.

Аналіз теорії і практики розвитку систем відкритої освіти дав змогу виявити приклади наявних систем відкритої освіти дорослих та їх складників. Серед так званих «інституційних» систем відкритої освіти виокремлено Відкритий університет (The Open University) Великої Британії, ідеї і принципи діяльності якого підтримуються й іншими освітніми установами (Лондонським університетом – Top Online University (Велика Британія), Массачусетським технологічним інститутом (США) та Вільним університетом Берліна (Німеччина) та ін. Дещо інша модель систем відкритої освіти представлена так званими «народними університетами» – освітніми установами, що надають дорослим широкий спектр освітніх послуг для здобуття неформальної освіти – від професійно-орієнтованих програм до курсів (культурно-просвітницьких, мовних, дозвілєвих та ін.). Народні університети поширені у Німеччині й Естонії. Так звані «міста й регіони, що навчаються», відтворюють особливості регіональної освітньої політики і також є прикладом систем відкритої освіти. Міста і регіони, що навчаються, представлені різними регіональними інституціями, що сприяють навчанню через координацію гнучких мереж економічних і політичних агентів, і забезпечують дотримання певної освітньої траєкторії з метою розвитку людського потенціалу регіону, об'єднання зусиль щодо створення освітньої інфраструктури й умов, які уможливають доступ до навчання всіх категорій населення.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку України прикладами систем відкритої освіти дорослих є вечірні школи, віртуальні університети (віртуальні

навчальні центри, центри і підрозділи дистанційного навчання), школи кореспондентської освіти, центри неформальної освіти дорослих, школи та університети неформальної освіти різних категорій дорослих, недержавні об'єднання, громадські організації освітнього спрямування та ін. Системи відкритої освіти забезпечують широкий доступ до освітніх ресурсів зокрема шляхом використання інформаційних технологій, що уможлиблює найбільш повну реалізацію дорослими громадянами своїх прав на освіту, яка за змістом відповідає вимогам ринку праці, культурно-освітнім запитам особистості. Попри представлене розмаїття практичної реалізації вказаних систем, теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні до цього часу не стало предметом системного науково-педагогічного дослідження.

У *другому розділі* – **«Відкрита освіта як нова парадигма відкритих суспільств знання»** – висвітлено значення, особливості відкритої освіти як парадигми відкритих суспільств знання на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, охарактеризовано соціально-економічні передумови становлення відкритої освіти дорослих в Україні як важливого складника системи освіти впродовж життя.

Аналіз дослідницьких матеріалів дав підстави для висновку про те, що відкриті суспільства знання – це складні високорозвинені структури, які ґрунтуються на засадах розуму, свободи, рівності, справедливості, в основу яких покладено знання як предмет соціально-економічних, політичних та особистісних інтересів людини. З'ясовано, що концепція відкритих суспільств знання якнайкраще відображає складність і динамізм тих змін, що характеризують сучасний етап розвитку людської цивілізації. Концепція відкритих суспільств знання має на меті сприяти формуванню й розвитку однієї з найважливіших компетентностей особистості – «навчитися вчитися» за умови долучення всіх членів суспільства до процесу продукування й активного «споживання» знання впродовж життя.

У розділі зазначено, що відкрита освіта являє собою й принципово нову освітню парадигму сучасних відкритих суспільств знання, що ґрунтується на світоглядних і методологічних засадах відкритості та безперервності процесу пізнання, й водночас складну самоорганізовану, саморозвивальну систему розвитку й соціалізації особистості в умовах зростання соціокультурної динаміки, що враховує освітні потреби й запити особистості.

Обґрунтовано, що в умовах становлення й розвитку відкритих суспільств знання дієвим механізмом соціально-культурного прогресу, пріоритетним напрямом державної політики довготривалої підтримки особистісного потенціалу кожного члена суспільства є саме відкрита освіта дорослих, яка відіграє важливу роль у забезпеченні сталого й збалансованого розвитку особистості й суспільства. Доведено, що місія відкритої освіти дорослих полягає у забезпеченні соціально-культурного прогресу, довготривалої підтримки особистісного й професійного потенціалу кожного члена суспільства.

Показано, що підвищення ролі відкритої освіти дорослих у розвитку сучасного відкритого суспільства знання зумовлюється загальним прискоренням

соціально-культурних змін на глобальному й локальному рівнях. Швидкоплинність, ускладнення процесів сучасного життя за загальної тенденції збільшення його тривалості для кожної окремої людини об'єктивно зумовлюють необхідність формування особистості, здатної до сприйняття й здійснення перетворень, налаштованої на усвідомлення мінливості світу як природної норми й безперервного підвищення свого компетентісно-кваліфікаційного рівня. Важливим чинником, що сприяє розв'язанню цієї проблеми, є відкрита освіта дорослих, функціонування й розвиток якої має свою змістову й формальну специфіку, зумовлену особливостями дорослої людини, яка включена в освітній процес.

Здійснений аналіз наукових джерел уможливив висновок про те, що відкрита освіта дорослих це, по-перше, незамкнена, самоорганізована система, у рамках якої відбувається розвиток самодостатньої, самоактуалізованої особистості; по-друге, можливість вільного розвитку особистості; по-третє, свобода думки як різновиду індивідуальної свободи і, нарешті, продовження процесу формування особистості, яка має певну базову освіту й включена в систему суспільних відносин, яка забезпечує різноманітні зв'язки між членами суспільства, соціальними групами, а також всередині них, що виникають у процесі економічної, матеріально-виробничої, соціальної, політичної та духовної життєдіяльності.

На основі аналізу дослідницьких матеріалів виявлено, що переважна більшість розвинених країн мають нормативно-законодавче врегулювання відкритої освіти дорослих, завдяки якому закріплено її цілі, принципи й механізми, основні суб'єкти, їх права та обов'язки, способи координації діяльності всіх провайдерів освітніх послуг для дорослого населення.

Результати теоретичного дослідження дали підстави стверджувати, що відкрита освіта дорослих відіграє важливу роль у становленні відкритого суспільства знання в Україні. Доведено, що, на жаль, відкрита освіта дорослих як складник системи освіти впродовж життя не набула відповідного визнання на національному рівні. Насамперед, не започатковано загальнонаціональну дискусію щодо визнання права людини на освіту впродовж життя; на законодавчому рівні не закріплено статус освіти дорослих, не розроблено стратегію освітньої політики дорослого населення, механізми фінансової підтримки формальної та неформальної освіти дорослих тощо; відсутні стандарти і програми підготовки фахівців з освіти дорослих. Акцентовано увагу на соціальному значенні освіти дорослих, яке посилюється сучасною демографічною ситуацією, характерною як для європейських країн, так і для України; складним соціально-політичним середовищем, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим без активної участі в мінливих суспільних процесах й адаптації в умовах зростання мобільності щодо культурної, етнічної та мовної різноманітності.

У *третьому розділі* – **«Методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих»** – на основі аналізу наукових джерел розкрито потенціал синергетики в розумінні закономірностей самоорганізації та саморозвитку складних, відкритих, нелінійних,

самоорганізованих і саморозвивальних систем. Доведено доцільність використання синергетико-інформаційного підходу як методологічного апарату для дослідження сценаріїв нелінійної соціокультурної динаміки. Обґрунтовано своєчасність наукових досліджень у галузі відкритої освіти як складної нелінійної системи «процесуальної» природи.

Результати аналізу наукових джерел дали підстави для висновку, що криза лінійного механістичного осмислення класичної наукової картини світу з її лапласовим детермінізмом і перехід до постнекласичного етапу розвитку науки зумовили розвиток синергетичної парадигми пізнання. Синергетична парадигма дає можливість зрозуміти основу картини світу постнекласичного періоду розвитку науки, сприяє глибокому пізнанню таких складних, нелінійних, самоорганізованих і саморозвивальних відкритих систем, як суспільство, різних його підсистем, зокрема й систем освіти. Вона постає новим міждисциплінарним напрямом, своєрідною міждисциплінарною рефлексією, предметом якої є механізми самоорганізації й розвитку в системах, що належать до різних природних і соціокультурних сфер.

Обґрунтовано потенціал синергетики в розумінні закономірностей самоорганізації і саморозвитку складних, відкритих, нелінійних, самоорганізованих і саморозвивальних систем, серед яких виокремлено й відкриту освіту дорослих. Показано, що поняття «відкрита освіта дорослих» взаємопов'язане з такими категоріями як складність, відкритість, нерівноважність і не лінійність. У розділі доведено, що врахування принципів синергетики (принцип відкритості, принцип гомеостатичності, принцип ієрархічності, принцип нелінійності, принцип нестійкості) у відкритій освіті дорослих сприяє моделюванню освітнього простору, яке за сутністю є адаптивним до швидкоплинних соціокультурних змін, а також формуванню цілісної системи знань особистості, що визначає світогляд нового типу, який сприяє успішності розв'язання особистістю складних життєвих ситуацій.

Доведено, що вивчення динаміки соціокультурних об'єктів і процесів, до яких належить і відкрита освіта дорослих, є ефективним способом вивчення соціокультурної реальності загалом. При цьому моделювання динаміки соціокультурних явищ дає можливість суттєво поглибити розуміння сутнісних особливостей такого роду систем для ефективного впливу на їх проектування і функціонування, сприяє утворенню необхідних просторових структур або сценаріїв поведінки.

Проаналізовано потенціал системного, метасистемного та системно-синергетичного підходів для дослідження сценаріїв нелінійної соціокультурної динаміки. Зроблено висновок про їх обмеження в поясненні механізмів динаміки складних соціокультурних систем «процесуальної» природи та обґрунтовано доцільність застосування синергетико-інформаційного підходу як методологічного апарату дослідження складних, відкритих, нелінійних, самоорганізованих і саморозвивальних систем. В основу вказаного підходу покладено розуміння «процесуальної» природи феномена «інформація» для пояснення динаміки систем відкритої освіти дорослих через встановлення співвідношення етапів самоорганізації і саморозвитку з фазами (подолання

хаотичного стану й перехід до стадії генерації інформації; вибір одного з варіантів нового порядку й кодування інформації; стадія формування нових рівнів системи й трансляція інформації; формування атрактора; досягнення атрактора; стадія перебування в атракторі; вплив макростану системи на суб'єктів системи та рецепція інформації) інформаційних процесів.

Проведене дослідження дало змогу встановити, що застосування синергетико-інформаційного підходу до проектування систем відкритої освіти дозволяє візуалізувати незавершеність процесів становлення й розвитку систем відкритої освіти та уможлиблює ефективне управління ними з урахуванням феномена самоорганізації та саморозвитку в освітньому процесі.

У четвертому розділі – **«Теоретичне обґрунтування основних положень проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих»** – висвітлено основні положення систем відкритої освіти дорослих, розглянуті андрагогічні засади проектування і функціонування систем освіти дорослих, здійснено аналіз теоретичних підходів до вивчення динаміки таких соціокультурних систем як системи відкритої освіти дорослих.

Здійснене комплексне дослідження систем відкритої освіти із застосуванням дало змогу сформулювати визначення, згідно з яким системи відкритої освіти являють собою діалектичну інтегровану єдність цілісної сукупності їх суттєвих елементів (цільовий, ресурсний, нормативний і управлінський складники) і зв'язків між ними (див. рис. 1). Вони виділяються з середовища систем освіти за ознакою належності цих елементів і зв'язків до реалізації цілей і принципів функціонування й розвитку відкритої освіти, що формується, реалізується та вдосконалюється в науково-проектній, андрагогічній, психолого-педагогічній, організаційно-управлінській, фінансово-економічній і нормативно-правовій діяльності. *Цільовий* складник визначає цілі функціонування і розвитку системи, поєднує всі інші складники між собою, визначає їх взаємозалежність і взаємообумовленість. Саме завдяки цільовому складнику виявляються системоутворювальні зв'язки, що і визначають саму систему та дозволяють представити скінчену множину складників як єдину цілісну сутність. Сукупність ресурсів (організаційних, кадрових, фінансових тощо) підтримки функціонування і розвитку системи об'єднанні в *ресурсний* складник. Законодавчо-правове і нормативно-інструктивне забезпечення, що визначає і регулює функціонування і розвиток системи відкритої освіти дорослих, визначається *нормативним* складником. *Управлінський* складник представлений організаційними структурами управління системи.

Серед складників навколишнього середовища як множини об'єктів і взаємозв'язків між ними (з їх суттєвими властивостями), що не входять до системи відкритої освіти, але зміна властивостей яких може змінювати стан системи освіти або властивості яких самі можуть змінюватися під впливом системи освіти, виокремлено цільоформувальне й актуальне середовища. Цільоформувальне середовище визначає вимоги до властивостей кінцевого продукту системи відкритої освіти, якісних і кількісних показників її функціонування й розвитку, задає обмеження діяльності системи освіти.

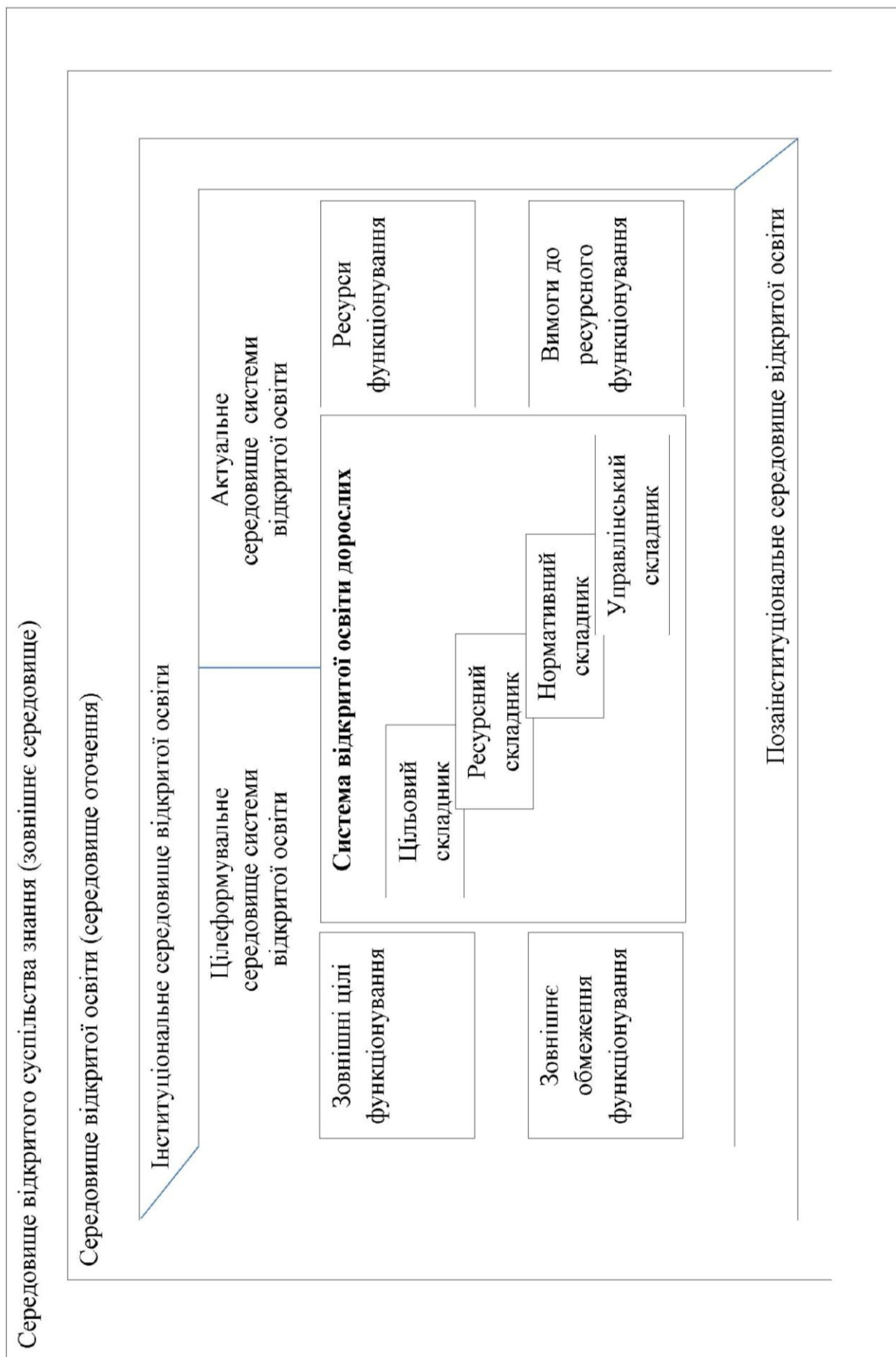

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи відкритої освіти дорослих (складена автором)

Актуальне середовище формують системи навколишнього середовища, що використовують кінцевий продукт системи освіти, ініціюють вимоги щодо його якісних властивостей і забезпечують необхідні умови для стійкого функціонування й розвитку системи відкритої освіти.

За простором ініціювання цілей і обмежень, функціонування системи відкритої освіти зумовлюється зовнішніми цілями й обмеженнями як цілеформуального навколишнього середовища, так і внутрішніми. Зовнішнім середовищем для систем відкритої освіти стає відкрита освіта.

Встановлено, що відкритість освітніх систем передбачає створення відкритого освітнього простору, який уособлює поєднання ресурсів (навчально-методичних, матеріально-технічних, кадрових, науково-дослідних) освітніх інституцій різних рівнів у системах формальної, неформальної (у т. ч. дистанційної) й інформальної освіти.

Доведено, що динаміка систем відкритої освіти дорослих характеризується окремими фазами, що відповідають конкретним стадіям (подолання хаотичного стану й перехід у стадію генерації інформації; вибір одного з варіантів нового порядку й кодування інформації; стадія формування нових рівнів системи й трансляція інформації; формування атрактора; досягнення атрактора; стадія перебування в атракторі; вплив макростану системи на суб'єктів системи й рецепція інформації) інформаційних процесів. Таке розуміння механізмів динаміки має велике значення для пояснення природи й особливостей функціонування складних динамічних соціокультурних систем, встановлення співвідношення між етапами самоорганізації та стадіями інформаційного процесу для вимірювання соціокультурної динаміки.

Системи відкритої освіти дорослих як складні, нелінійні й нерівноважні соціокультурні системи «процесуальної» природи, здатні до самоорганізації та саморозвитку, потребують спеціальних підходів до проектування й розуміння сутності їх функціонування. Ефективним підходом до управління динамікою соціокультурних систем є атрактивний менеджмент, сутність якого полягає в управлінні метою системи як способом зумовити позитивні зрушення в її розвитку. З позицій атрактивного менеджменту найбільш ефективною моделлю проектування соціокультурних систем «процесуальної» природи, що відповідає траєкторії динаміки відкритої освіти дорослих і дає можливість краще зрозуміти природу соціокультурних процесів, є модель логістичної еволюції (логістична модель), в основі якої – S-траєкторія. Моделювання поведінки відкритої освіти дорослих у процесі її проектування й подальшого функціонування дало змогу дійти висновку, що за допомогою іноді незначних, але точних і вчасних впливів можна вивести систему зі стану нестабільності й спрямувати на стабільні траєкторії.

Дослідження андрагогічних засад проектування систем відкритої освіти дорослих передбачало дефініційний аналіз терміносполуки «освіта дорослих», яка розглядається нами як процес навчання у закладах формальної, неформальної освіти, а також шляхом самоосвіти. Дорослий виконує послідовні й організовані дії або зі свідомим наміром змінити інформацію, знання, розуміння, навички, оцінку й відносини, або з метою ідентифікації й розв'язання особистісних

і суспільних проблем. Показано, що у сучасній науковій літературі до принципів освіти дорослих належать неперервність і наступність освітнього процесу, що забезпечується неперервністю розвитку особистості впродовж життя з урахуванням попередньої освіти й професійного досвіду людини; єдність формальної та неформальної освіти; системність розвитку; цілеспрямованість і результативність; динамічність; прогностичність; відкритість освітнього простору; випереджувальний розвиток; професійна мотивація; диференціація та індивідуалізація освітніх програм, що враховує специфіку освітніх потреб різних категорій дорослого населення.

Швидкі темпи розвитку освіти дорослих актуалізують необхідність врахування положень андрагогіки як наукової теорії, в якій зокрема сформульовано основні закономірності, принципи навчання дорослих та їх відмінності від таких у галузі навчання дітей і підлітків, що сприяло б підвищенню ефективності навчання різних категорій дорослих на практиці. Проаналізовані у розділі андрагогічні засади проектування систем відкритої освіти дорослих пояснюють і теоретично обґрунтовують той факт, що навчання дорослого індивідуума є не тільки можливим, а й необхідним чинником, що протистоїть інволюційним процесам і регулює хід поетапного гармонійного розвитку людини. Дотримання андрагогічних принципів у процесі проектування та функціонування систем відкритої освіти дає змогу максимально використати потенціал дорослого учня (життєвий, соціальний і професійний досвід, психофізіологічні та когнітивні особливості) для розробки його освітньої траєкторії з метою задоволення освітніх потреб.

У *п'ятому розділі* – **«Концепція проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих»** – теоретично обґрунтовано й розроблено концепцію проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих, специфіка якої зумовлена змістовими, процесуальними та іншими характеристиками відкритої освіти дорослих як соціокультурного явища.

Розробка концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих передбачає ідентифікацію провідної ідеї, визначення мети, закономірностей і принципів проектування соціокультурних систем «процесуальної» природи, які визначають вимоги до адекватного здійснення проектувальної діяльності, зумовлюють вибір методів і засобів, характеризують результат проектування на всіх рівнях прогнозування, абстрагування, їх конкретизації в проектуванні та функціонуванні освітніх систем.

Провідним фактором, що стимулював розробку зазначеної концепції, є потреба у забезпеченні постійної відповідності між динамічними соціально-економічними вимогами до особистості та їх відображенням у категоріях освітнього середовища.

Виокремлено провідні ідеї концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих, серед яких – інтеграція філософських, соціальних, психолого-фізіологічних, андрагогічних і техніко-технологічних наукових знань у процесі проектування; позиціонування процесу проектування систем відкритої освіти дорослих як самостійної галузі андрагогічної науки і практики; усвідомлення проектування систем відкритої освіти дорослих як

важливого складника цілісного погляду на людину, її освітні потреби впродовж життя, що має велике значення для пошуку моделей динаміки соціокультурних систем.

Мета концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих полягає в теоретико-методологічному забезпеченні проектування вказаних систем на андрагогічних засадах як специфічного виду діяльності зі створення андрагогічного проекту, спрямованого на розв'язання актуальних проблем у галузі освіти дорослих. До стратегічних напрямів андрагогічного проектування систем відкритої освіти дорослих належать: з'ясування прогностичних передумов розвитку системи освіти дорослих; визначення критеріїв нової освітньої системи проектування; розробка методологічних основ цієї системи, закономірностей і принципів її функціонування. Структура концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих як системи наукових знань, з одного боку, і результату досліджень, з іншого, передбачає визначення теоретико-методологічних засад, теоретичного базису та змістово-сміслового наповнення.

Загальні положення концепції визначаються провідними ідеями андрагогічного проектування та протиріччями, на подолання яких спрямовано зазначений вид діяльності. Основою теоретико-методологічних засад концепції проектування й функціонування систем відкритої освіти є синергетико-інформаційний підхід, який уможливорює дослідження соціокультурних систем «процесуальної» природи. Теоретичний базис концепції становлять закономірності (атрибутивні закономірності, закономірності зумовленості й закономірності ефективності), принципи андрагогічного проектування соціокультурних систем. Принципи проектування відображають результат конкретизації окремих аспектів, виявлених закономірностей і становлять систему, побудовану на загальних принципах (принцип науковості, доступності, здійсненості, гнучкості, оптимальності) і специфічних принципах атрибутивної закономірності (принцип системності, зворотного зв'язку), а також на закономірності зумовленості (розвиток ціннісних орієнтацій, перспективність і достатність ресурсів) і закономірності ефективності (оперативність інформації та розв'язання проблеми).

Принципово важливе значення має те, що проекцією теоретичних положень концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих на практичну сферу андрагогічної діяльності є її змістово-сміслове наповнення. Вказана проекція передбачає відтворення всіх складників діяльності (андрагогічне цілепокладання, андрагогічне моделювання, андрагогічний експеримент) в ході андрагогічного проектування, яке в своєму розвитку проходить етап здійснення андрагогічного винаходу, етап створення пілотного зразка, етап андрагогічного експерименту та етап формування кінцевого продукту.

Проаналізовані у розділі андрагогічні засади проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих пояснюють і теоретично обґрунтовують той факт, що навчання дорослого індивідуума є не тільки можливим, а й необхідним чинником, що протистоїть інволюційним процесам і регулює хід поетапного гармонійного розвитку людини.

У шостому розділі – «Перспективи розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні» – розкрито сутність і тенденції розвитку систем відкритої освіти дорослих, в основу яких покладено концептуальні ідеї становлення і розвитку суспільств знання взагалі й суспільств, що навчаються, зокрема. Представлено прогностичне обґрунтування розвитку систем відкритої освіти дорослих на загальнодержавному та регіональному рівнях, рівні освітнього закладу з метою впровадження ідей відкритої освіти у контексті освіти впродовж життя.

Дослідження особливостей розвитку систем відкритої освіти дорослих дало змогу дійти висновку, що за своєю сутністю цей процес, по-перше, підпорядковується універсальній парадигмі розвитку, по-друге, відповідає лінійно-циклічно-спіральній схемі фрактальної природи й, по-третє, складається з трьох рівнів – локального, глобального та мегаглобального, які впливають (посилують чи послаблюють) на розвиток систем відкритої освіти дорослих.

Виявлено, що функціонування і розвиток систем відкритої освіти дорослих відбувається у відповідності до моделі руху систем від стану ієрархізації до деієрархізації і навпаки, що позначається на виникненні і невілюванні кризових нестабільних станів, які зумовлюють або перехід до нового витка розвитку, або до занепаду. Цей коливальний процес регулюється певними атрactorами і підпорядковується універсальній синергетичній парадигмі (О. Вознюк). Узагальненою формою цього коливання є хвиля, конфігурація якої набуває вигляду синусоїди. Важливою характеристикою універсальної схеми розвитку систем соціокультурної динаміки є її фрактальна природа, що реалізується за допомогою спіралеподібно укладених і таких, що переходять один в одного, різних по розмірам тріадних діалектичних циклів, що посилюють або послаблюють один одного.

Встановлено, що на локальному рівні (20-річні періоди) розвиток систем освіти дорослих не зіставляється з відкритістю освіти. На глобальному рівні (відповідає приблизно століттю або п'яти 20-річним циклам локального рівня) відтворюються етапи розвитку суспільства, які визначали особливості розвитку систем відкритої освіти (ураховується вплив відкритості освіти й суспільства). Мегаглобальний рівень, який презентований низхідною тенденцією на початку нашої ери й висхідною на початку другого тисячоліття, віддзеркалює уявлення про відкритість, зокрема відкритість освіти й в освіті, як сучасне світобачення.

Було з'ясовано, що найбільш придатною моделлю розвитку систем відкритої освіти дорослих є модель з логістичною траєкторією (S-траєкторія). Саме логістична траєкторія й відповідає за «спіральну» частину схеми розвитку. Посилена або послаблена на тому чи іншому етапі локального, глобального чи мегаглобального рівня вона відображає лінійно-циклічно-спіральну схему розвитку систем відкритої освіти дорослих.

Трирівнева лінійно-циклічно-спіральна схема фрактальної природи розвитку систем відкритої освіти дорослих визначає тенденції їх розвитку. Аналіз наукових праць з державотворення, соціології, менеджменту, педагогіки, андрагогіки та соціальної інженерії засвідчив, що характерними тенденціями розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні є: 1) посилення цифрового

й когнітивного розриву, яка може призвести до становлення суспільства в Україні, орієнтованого винятково на споживання когнітивного контенту; 2) посилення ролі регіональної освітньої політики, за якою освіта впродовж життя загалом і відкрита освіта дорослих зокрема все частіше розглядаються як визначальні чинники регіонального розвитку, фактори конкурентоспроможності як окремих територій, так і держави в цілому; 3) посилення ролі систем відкритої освіти дорослих у формуванні активного громадянського суспільства; 4) відмова держави від монополії та провідної ролі в регулюванні політики щодо освіти дорослих і впровадження державно-громадської моделі управління системами відкритої освіти дорослих; 5) посилення зацікавленості провайдерів освітніх послуг у наданні освітніх послуг саме дорослим упродовж усього їхнього життя; б) перетворення освітніх установ на провайдерів освітніх послуг з клієнтоорієнтованим підходом.

Зазначені тенденції розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні розрізняються за хронологічними та змістовими характеристиками. Ці тенденції зумовлені принципами, закономірностями та динамікою суспільного розвитку, детерміновані культурно-освітніми запитами суспільства на тлі докорінних зрушень у галузі науки й техніки, в економіці й політиці, в освіті й культурі, в організації виробництва й управлінні ним. Водночас ідентифікація і правильне розуміння тенденцій розвитку відкритої освіти дорослих в Україні сприятиме подоланню перешкод на шляху становлення відкритого суспільства знання, в якому переважна більшість громадян набуває вмінь і навичок, пов'язаних зі створенням знання, і удосконалює їх, а не залишається винятково користувачами цих знань. Визначення тенденцій розвитку відкритої освіти дорослих та їх врахування також сприятиме прогнозуванню процесів подальшого розвитку системи освіти упродовж життя, удосконаленню освіти дорослих шляхом оптимізації управлінських та інших рішень.

У розділі наведено практичний досвід реалізації концепції проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих на прикладі розробки концепції Запорізької області як регіону, що навчається. Показано, що останнім часом ідея регіону, що навчається, набуває поширення в теорії регіонального розвитку, виступаючи маркером успішного економічного розвитку міста чи регіону, розвитку його людського потенціалу, основою регіональних політичних програм. Головною тезою вказаної концепції є усвідомлення того, що конкурентоспроможність будь-якого регіону в сучасному глобальному світі визначається його здатністю до навчання.

З метою обґрунтування напрямів діяльності в сфері реалізації регіональної освітньої політики у 2014-2015 рр. на запит Науково-методичного центру освіти дорослих Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького лабораторією соціологічних досліджень університету, а у подальшому – індивідуально, було проведено соціологічне опитування з метою дослідження освітніх потреб жителів Запорізької області та здійснено інтерпретацію його результатів. В опитуванні взяли участь 1577 респондентів, зокрема представники органів місцевого самоврядування – 101; працевластковані – 189;

провайдери освітніх послуг – 512; представники громадських організацій – 73; користувачі – 702. Розподіл респондентів за зайнятістю такий: учні й студенти – 14%; представники соціальної сфери (серед яких і провайдери освітніх послуг) – 48%; представники промислових підприємств – 12%; представники сектора сільського господарства – 9%; пенсіонери – 17%. Гендерний склад респондентів: 77,2% – жінки й 22,8% – чоловіки.

Результати здійсненого дослідження дозволили виявити проблеми розвитку регіону у взаємодії з природно-географічними, соціально-економічними й соціально-культурними факторами. Загальні негативні тенденції, що були озвучені представниками влади, бізнесу, громадських об'єднань і провайдерами освітніх послуг, можна узагальнити таким чином: скорочення населення (від'ємний приріст); старіння населення регіону; низький рівень життя, спричинений низкою політичних, соціально-економічних проблем; достатньо високий рівень трудової міграції; низький рівень соціальної відповідальності всіх соціальних партнерів. Достатньо значущі відмінності унаслідок регіональної політики спостерігаються серед представників промислових та аграрних секторів народного господарства. Загальною тенденцією, характерною для представників усіх фокус-груп, є розуміння значущості ролі освіти впродовж життя для адаптації до життя після завершення трудової діяльності, соціальної інклюзії. Серед уподобань освітніх послуг у регіоні визначено такі, як: оволодіння ІКТ, мовна підготовка, програми здорового способу життя, програми особистісного зростання. Серед форм організації освітніх послуг визначені курси підвищення кваліфікації та перепідготовка (сектор формальної освіти) й курси, гуртки, секції (сектор неформальної освіти). Міжсекторна взаємодія в наданні освітніх послуг перебуває на низькому рівні, хоча більшість респондентів визначили потенціал партнерства.

Значна частина респондентів відзначила той факт, що в Запорізькій області регіональна освітня політика здійснюється недостатньо й потребує удосконалення. Загальною тенденцією є також нерозуміння напрямів і перспектив подальшого розвитку регіону всіма стейкхолдерами.

Результати соціологічного опитування дали змогу дійти висновку про те, що серед основних проблем, які ускладнюють реалізацію освітньої стратегії в регіоні, слід назвати такі: низький рівень усвідомлення всіма соціальними партнерами пріоритетів регіонального розвитку; недостатній рівень розуміння ролі освіти в стратегіях соціально-економічного й соціально-культурного розвитку регіону; низький рівень усвідомлення кореляції між задоволенням освітніх потреб особистості та її життєвими планами; низький рівень розуміння всіма соціальними партнерами власних можливостей впливу на розв'язання проблем регіонального розвитку; відсутність системи моніторингу виявлення попиту на освітні послуги; низький рівень розвитку інфраструктури неформальної освіти; відсутність або низький рівень кооперації між представниками сектора формальної та неформальної освіти.

Обґрунтовано доцільність створення нових і розширення наявної мережі центрів освіти дорослих як сучасних інституцій, що мають творчий кадровий

потенціал, діяльність яких спрямовується на здійснення широкого спектру досліджень та освітніх послуг, які відповідають запитам різних категорій дорослих у контексті освіти впродовж життя. Завдяки широкому спектру освітніх пропозицій центри освіти дорослих підвищують потенціал освітнього середовища та сприяють зростанню соціально-економічного потенціалу регіону. На такі центри покладається здійснення «компенсаторного» навчання, яке передбачає поновлення втрачених у процесі життя чи професійної діяльності знань, сприяння розвитку та закріпленню здобутих навичок і компетенцій та подоланню небажаних професійних та особистісно-соціально-життєвих ситуацій.

Використання інтелектуальних адаптивних навчальних систем, що базуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, визначено як провідну умову забезпечення ефективності функціонування системи відкритої освіти дорослих. Системи, які ґрунтуються на принципі адаптивного навчання, спрямовані на побудову індивідуальних освітніх стратегій і забезпечують психологічне корегування стереотипу дії особистості, її мислення та механізмів самореалізації. В основі інтелектуальних адаптивних навчальних систем – рекомендаційна модель, яка передбачає успішний вибір освітньої стратегії на основі фази моделювання й фази рекомендацій.

Дослідження дало змогу обґрунтувати стратегію подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні, в основі якої – концептуальні ідеї становлення й розвитку суспільств знання загалом і суспільств, що навчаються, зокрема. Надалі розвиток відкритої освіти дорослих в Україні орієнтуватиметься на впровадження державно-громадської моделі управління системами відкритої освіти дорослих, сприяння економічному зростанню й конкурентоздатності регіонів, створення провайдерів освітніх послуг, серед яких і центри освіти дорослих, а також на розробку й використання інтелектуальних адаптивних навчальних систем відкритої освіти дорослих.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення, методологічне обґрунтування, запропоновано новий підхід до розв'язання проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні. Одержані результати підтвердили правомірність вихідних положень, покладених в основу дослідження, а реалізація його мети і завдань дала підстави для таких висновків:

1. Здійснений семантичний аналіз базових понять з проблеми дослідження дав змогу візуалізувати інтердисциплінарність його науково-термінологічного апарату, який охоплює поняття із філософії, теорії відкритих систем, теорії самоорганізації, синергетики, філософії освіти, загальної педагогіки, андрагогіки, психології, теорії та практики організації освітніх систем, біохімії, хімії, екології та ін. Обґрунтовано, що основним базовим поняттям дослідження є системи відкритої освіти дорослих, які передбачають поєднання різних моделей взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що зумовлює індивідуальність траєкторій особистісного й професійного розвитку дорослих, сприяє їх ідентифікації,

розвитку здатності «включатися» в освітній процес упродовж усього життя. Зроблено висновок про те, що основна функція систем відкритої освіти дорослих полягає у забезпеченні освітньої діяльності в умовах суспільств знання, а власне діяльність людини є системоутворювальним фактором відкритої освіти.

На підставі аналізу наукової літератури виявлено, що системи відкритої освіти дорослих підпорядковуються закономірностям самоорганізації та саморозвитку, еволюції складних систем. Зроблено висновок про доцільність використання синергетичної методології в дослідженні освітніх систем як частини нелінійної динаміки для створення єдиної наукової картини світу, єдиного поля інтердисциплінарної комунікації. Застосування методологічного апарату синергетики в дослідженні динаміки соціокультурних систем, серед яких і системи відкритої освіти дорослих, дає змогу поглибити уявлення про їх сутності з позицій самоорганізації та саморозвитку, уможливорює розуміння відкритої освіти дорослих як нової парадигми відкритих суспільств знання, на основі якої самоорганізовується й саморозвивається соціальний контекст людини та суспільства, а власне системи відкритої освіти дорослих як ефективного механізму реалізації її цілей і принципів.

2. Проаналізовано витoki ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти, які доцільно розглядати у площині педагогічного проектування, проектування освітніх систем. Окремі аспекти педагогічного проектування знайшли відображення на різних етапах розвитку суспільства. З найдавніших часів і надалі паралельно з розвитком ідей і положень архітектурного проектування, проектування у галузі ремесел, виробничих процесів, економіки набували поширення й еволюціонували ідеї, які можна трактувати у контексті проектування освітніх систем (від філософсько орієнтованих засад проектування життєдіяльності на ранніх етапах розвитку людства, складників античних, середньовічних виховних систем, епохи Відродження до козацької педагогіки, діяльності сучасних освітньо орієнтованих молодіжних об'єднань та ін.). В умовах розвитку суспільств знання проектування систем відкритої освіти дорослих має ґрунтуватися на врахуванні співвідношення соціально-економічних, традиційно-галузевих і педагогічних прогнозів, а також специфіці трансформаційних процесів у галузі освіти.

Обґрунтування витоків ідей проектування та функціонування систем відкритої освіти уможливило визначення основних положень концепції проектування і функціонування таких систем, передумов розвитку систем відкритої освіти дорослих і критеріїв системи освітнього проектування, розробку методологічних основ цих систем, закономірностей і принципів їх функціонування.

3. Охарактеризовано сутність синергетико-інформаційного підходу та обґрунтовано доцільність його використання у дослідженнях динаміки відкритої освіти дорослих. Вказаний підхід, як складник методології проектування систем відкритої освіти дорослих, дозволяє розкрити механізми нелінійної динаміки соціокультурних систем взагалі й, зокрема, відкритої освіти дорослих, що базується на принципах процесуальності, в термінах динамічних категорій, а також здійснити наукове обґрунтування концепції проектування і функціонування

систем відкритої освіти. Використання синергетико-інформаційного підходу в проектуванні систем відкритої освіти уможливорює ефективне управління з урахуванням в освітньому процесі феномену самоорганізації і саморозвитку. В основу зазначеного підходу покладено розуміння «процесуальної» природи феномена «інформація» для пояснення динаміки систем відкритої освіти дорослих через встановлення співвідношення етапів самоорганізації і саморозвитку з фазами (подолання хаотичного стану й перехід до стадії генерації інформації; вибір одного з варіантів нового порядку й кодування інформації; стадія формування нових рівнів системи й трансляція інформації; формування атрактора; досягнення атрактора; стадія перебування в атракторі; вплив макростану системи на суб'єктів системи та рецепція інформації) інформаційних процесів. Таке розуміння механізмів динаміки має велике значення для пояснення природи і особливостей функціонування складних динамічних соціокультурних систем, встановлення співвідношення етапів самоорганізації зі стадіями інформаційного процесу з метою вимірювання соціокультурної динаміки.

Застосування синергетико-інформаційного підходу до проектування систем відкритої освіти дає змогу візуалізувати незавершеність процесів становлення й розвитку систем відкритої освіти та уможливорює ефективне управління ними з урахуванням феномена самоорганізації та саморозвитку в освітньому процесі.

4. Розроблено концепцію проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих, сутність якої зумовлюється характером і змістом відкритої освіти дорослих як соціокультурного явища. Розроблена концепція проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих передбачає визначення мети, змісту, форм, методів, засобів та критеріїв на всіх рівнях прогнозування, абстрагування, їх конкретизації у проектуванні й функціонуванні освітніх систем. Провідним фактором, що стимулює розробку концепції, є забезпечення відповідності між динамічними соціально-економічними вимогами до особистості та їх відображенням у категоріях освітнього середовища.

Провідними ідеями концепції проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих визначено такі: інтеграція філософських, соціальних, психофізіологічних, андрагогічних і техніко-технологічних наукових знань у процесі проектування; позиціонування проектування систем відкритої освіти дорослих як самостійної галузі андрагогічної науки і практики, що має значний потенціал для розвитку ідей неперервності освіти; усвідомлення проектування систем відкритої освіти дорослих як важливого складника цілісного світогляду людини, урахування її культурно-освітніх потреб упродовж життя, що має велике значення для пошуку моделей динаміки соціокультурних систем. Теоретичний базис концепції проектування та функціонування систем відкритої освіти становлять закономірності (атрибутивні закономірності, закономірності зумовленості та закономірності ефективності), принципи андрагогічного проектування соціокультурних систем. Принципи проектування відображають результат конкретизації окремих аспектів, виявлених закономірностей, складають систему, яка включає загальні принципи (принцип науковості, доступності, здійсненності, гнучкості, оптимальності) та специфічні принципи атрибутивної закономірності (системності, зворотного зв'язку), закономірності зумовленості

(розвитку ціннісних орієнтацій, перспективності і достатності ресурсів) і закономірністю ефективності (оперативності інформації і розв'язуваності проблеми). Дотримання андрагогічних принципів у процесі проектування та функціонування систем відкритої освіти дає змогу максимально використати потенціал дорослого учня (життєвий, соціальний і професійний досвід, психофізіологічні та когнітивні особливості) для розробки його освітньої траєкторії з метою задоволення освітніх потреб. Власне процес проектування складається з низки послідовно виконуваних дій та операцій, які відтворюють зміст і структуру педагогічної діяльності (діагностування, цілепокладання, прогнозування, моделювання, створення концепції проекту, формування умов і засобів його організації, реалізація проекту, моніторинг процесу реалізації, оцінювання й аналіз результатів, внесення змін, оформлення та опис процесу й результатів проектування педагогічної системи).

Узагальнення результатів дослідження дало змогу розробити авторську концепцію проектування і функціонування регіону, що навчається (на прикладі Запорізької області) як системи відкритої освіти дорослих.

5. Теоретично обґрунтовано та розроблено авторську модель систем відкритої освіти дорослих як діалектичної інтегрованої єдності цілісної сукупності їх суттєвих елементів (цільовий, ресурсний, нормативний і управлінський складники) і зв'язків між ними. Вони виділяються з середовища систем освіти за ознакою належності цих елементів і зв'язків до реалізації цілей і принципів функціонування й розвитку відкритої освіти, що формується, реалізується та вдосконалюється в науково-проектній, андрагогічній, психолого-педагогічній, організаційно-управлінській, фінансово-економічній і нормативно-правовій діяльності. *Цільовий* складник визначає цілі функціонування і розвитку системи, поєднує всі інші складники між собою, визначає їх взаємозалежність і взаємообумовленість. Саме завдяки цільовому складнику виявляються системоутворювальні зв'язки, які визначають власне систему та дозволяють представити скінчену множину складників як єдину цілісну сутність. Сукупність ресурсів (організаційних, кадрових, фінансових тощо) підтримки функціонування і розвитку системи об'єднанні в *ресурсний* складник. Законодавчо-правове і нормативно-інструктивне забезпечення, що визначає і регулює функціонування і розвиток системи відкритої освіти дорослих, визначається *нормативним* складником. *Управлінський* складник представлений організаційними структурами управління системи. Серед складників навколишнього середовища як множини об'єктів і взаємозв'язків між ними (з їх суттєвими властивостями), що не входять до системи відкритої освіти, але зміна властивостей яких може змінювати стан системи освіти або властивості яких самі можуть змінюватися під впливом системи освіти, виокремлено цілеформувальне й актуальне середовища. Цілеформувальне середовище визначає вимоги до властивостей кінцевого продукту системи відкритої освіти, якісних і кількісних показників її функціонування й розвитку, задає обмеження діяльності системи освіти. Актуальне середовище формують системи навколишнього середовища, що використовують кінцевий продукт системи освіти, ініціюють вимоги щодо його якісних властивостей і забезпечують необхідні умови для стійкого

функціонування й розвитку системи відкритої освіти. За простором ініціювання цілей і обмежень, функціонування системи відкритої освіти зумовлюється зовнішніми цілями й обмеженнями як цілеформувального навколишнього середовища, так і внутрішніми. Зовнішнім середовищем для систем відкритої освіти стає відкрита освіта.

Системи відкритої освіти дорослих як складні, нелінійні й неврівноважені соціокультурні системи «процесуальної» природи, здатні до самоорганізації та саморозвитку, потребують спеціальних підходів до їх проектування. Ефективним підходом управління динамікою соціокультурних систем є атрактивний менеджмент, сутність якого полягає в управлінні метою системи як способом викликати позитивні зрушення її розвитку. Моделювання поведінки відкритої освіти дорослих під час її проектування і в процесі подальшого функціонування дає змогу дійти висновку про те, що за допомогою впливів (іноді незначних, але точних і своєчасних) можливо вивести систему зі стану нестабільності й перевести до стабільних траєкторій.

6. На основі узагальнення результатів наукового пошуку виявлено тенденції розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні, зумовлені принципами, закономірностями та динамікою суспільного розвитку. Дослідження особливостей розвитку систем відкритої освіти дорослих дало змогу дійти висновку про те, що за своєю сутністю суспільний розвиток як процес, по-перше, підпорядковується універсальній парадигмі розвитку, по-друге, відповідає лінійно-циклічно-спіральної схемі фрактальної природи та, по-третє, складається з трьох рівнів (локального, глобального і мегаглобального), які впливають (посилюють чи послаблюють) на розвиток і функціонування систем відкритої освіти дорослих. Функціонування і розвиток систем відкритої освіти дорослих відбувається відповідно до моделі руху систем від стану ієрархізації до деієрархізації і навпаки, що позначається на виникненні і невілюванні кризових нестабільних станів, які зумовлюють або перехід до нового витка розвитку, або до занепаду. Цей коливальний процес регулюється певними атракторами і підпорядковується універсальній синергетичній парадигмі. Узагальненою формою цього коливання є хвиля, конфігурація якої набуває вигляду синусоїди. Важливою характеристикою універсальної схеми розвитку систем соціокультурної динаміки є її фрактальна природа, що реалізується за допомогою спіралеподібно укладених і таких, що переходять один в одного, різних по розмірам тріадних діалектичних циклів, що посилюють або послаблюють один одного.

Доведено, що найбільш прийнятною моделлю розвитку систем відкритої освіти дорослих є модель з логістичною траєкторією (S-траєкторія). Саме логістична траєкторія й відповідає за «спіральну» частину схеми розвитку. Посилена або послаблена на тому чи іншому етапі локального, глобального чи мегаглобального рівня вона відображає лінійно-циклічно-спіральної схему розвитку систем відкритої освіти дорослих.

Теоретично обґрунтовано, що трирівнева лінійно-циклічно-спіральної схема фрактальної природи розвитку систем відкритої освіти дорослих і визначає тенденції їх розвитку, які вирізняються за хронологією, змістом і пов'язані з:

цифровим і когнітивним розривом, який безпосередньо стосується нерівності економічної, соціальної та культурної; посиленням ролі регіональної освітньої політики, згідно з якою відкрита освіта дорослих стає важливим чинником регіонального розвитку і фактором конкурентоспроможності окремих територій і держави в цілому; посиленням ролі систем відкритої освіти дорослих у формуванні активного громадянського суспільства; упровадженням державно-громадської моделі управління системами відкритої освіти дорослих; посиленням зацікавленості провайдерів освітніх послуг щодо надання освітніх послуг різним категоріям дорослих упродовж життя; упровадженням в освітніх установах клієнтоорієнтованого підходу із поступовим їх перетворенням на провайдерів освітніх послуг.

7. У результаті дослідження здійснено прогностичне обґрунтування стратегії подальшого розвитку відкритої освіти дорослих в Україні, в основу якої покладено концептуальні ідеї становлення та розвитку суспільств знання взагалі й суспільств, що навчаються, зокрема. Подальший розвиток відкритої освіти дорослих в Україні спрямовуватиметься на сприяння економічному зростанню, конкурентоздатності регіонів. Участь у будь-яких освітніх програмах, що реалізуються в регіоні, набуватимуть рис соціальної взаємодії і стануть важливим складником діяльності ментальної спільноти. На загальнодержавному рівні йдеться про: оновлення нормативно-правової бази неперервної освіти з урахуванням зарубіжного досвіду й регіональних особливостей нашої держави; забезпечення рівного доступу до освітніх послуг всіх зацікавлених суб'єктів, підтримка мотивації до навчання; створення організаційної структури стратегічного державно-громадського управління розвитком освіти в регіоні та партнерської мережі інституцій, спрямованих на розвиток освіти дорослих; розвиток соціального партнерства через встановлення соціального діалогу між різними установами та організаціями формальної і неформальної освіти, владою, бізнесом, громадськістю, провайдерами освітніх послуг; реалізацію проектів регіонального розвитку природних, соціальних, економічних ресурсів відповідно до перспективних напрямів розвитку регіонів; розроблення цільових програм для навчання дорослих (зокрема і неформального) й підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими; розробка і впровадження концепцій регіонів, що навчаються та підтримка національних і міжнародних проектів щодо концепцій регіонів, які навчаються; підтримка співробітництва між академічними установами і представниками недержавних громадських організацій; ініціація всеукраїнських конкурсів щодо підтримки інноваційних освітніх проектів, спрямованих на популяризацію ідей освіти упродовж усього життя (lifelong learning).

На регіональному рівні й рівні громад йдеться про: створення регіональних мереж центрів освіти для різних категорій дорослих; створення асоціацій, громад для реалізації програм освіти упродовж життя через синергію навчальних можливостей різновікових категорій громадян; стимулювання й підтримка волонтерського руху в середовищі провайдерів освітніх послуг; створення єдиного інформаційного простору відкритої освіти дорослих, мережевого регіонального освітнього Інтернет-ресурсу; створення ресурсної бази

(інформаційної, кадрової, матеріально-технічної) щодо всіх форм освітньої практики в регіоні та інституцій, що забезпечують соціальну інклюзію через неформальну освіту дорослих; створення відповідних міжгалузевих структур і підрозділів, на які покладатиметься моніторинг і прогнозування поточних і перспективних потреб регіонів, культурно-освітніх потреб громадян; постійний моніторинг діяльності провайдерів освітніх послуг з метою визначення їх відповідності цілям і завданням регіонального розвитку; освітній маркетинг, дослідження культурно-освітніх потреб населення регіону; підтримка інноваційних проектів регіональної освітньої політики усіх суб'єктів регіональної громади (громадських організацій, влади, бізнесу, провайдерів освітніх послуг та ін.); обґрунтування та впровадження міжвідомчої програми, спрямованої на досягнення балансу компетенцій у галузі освіти дорослих представників різних муніципальних відомств з метою мотивації до освіти впродовж всього життя; ініціація регіональних конкурсів, спрямованих на підтримку інноваційних освітніх практик для різних категорій молоді та дорослих; створення регіонального консультативного агентства з питань освіти.

На рівні закладу освіти йдеться про: формування стратегії розвитку закладу освіти як організації, що навчається; створення центрів освіти дорослих; розробка і впровадження методик, технологій освіти дорослих, які забезпечують ефективність навчання упродовж життя (навчання на основі досвіду, взаємонавчання, навчання на робочому місці, внутрішньофірмове / корпоративне навчання та ін.); співпраця навчальних закладів із науково-дослідними установами, підприємствами, бізнес-структурами, центрами зайнятості, громадськими організаціями та іншими інституціями; вдосконалення змісту і форм організації професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічного персоналу; розробка та апробація модульних програм дистанційного навчання за окремими спеціальностями, андрагогічно орієнтованих навчальних курсів для підготовки фахівців з навчання дорослих для установ формальної і неформальної освіти та ін.

Обґрунтовано доцільність створення центрів освіти дорослих як складників інноваційної діяльності освітніх установ та як самостійних інституцій неформальної освіти. На прикладі Науково-методичного центру освіти дорослих, створеного на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького спільно з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України як структурний підрозділ закладу вищої освіти, окреслено перспективність діяльності таких центрів у галузі фундаментальних і прикладних досліджень з проблем освіти різних категорій дорослих у контексті соціально-економічних процесів, які відбуваються в Україні.

Винятково важливу роль відіграватимуть маркетингові дослідження освітньо-культурних потреб різних категорій дорослих, які дозволять сформулювати у жителів регіону уявлення про пріоритети забезпечення сталого розвитку регіону, можливості розв'язання нагальних завдань регіонального розвитку, спонукатимуть до переоцінки усталених у суспільстві стереотипів щодо навчання в дорослому віці. Це зумовить необхідність залучення різних провайдерів освітніх

послуг, актуалізує нагальність розробки та апробації програм формальної і неформальної освіти та ін.

Здійснений науковий пошук не вичерпує широкого комплексу актуальних проблем проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих. *Подальшого вивчення потребують*: наукове прогнозування розвитку систем відкритої освіти дорослих; зарубіжний досвід проектування й функціонування систем відкритої освіти; науково-методичне забезпечення відкритої освіти дорослих; психолого-педагогічні та організаційні засади здійснення моніторингу якості освітніх послуг для дорослих у галузі формальної і неформальної освіти; теоретичні й методичні засади підготовки педагогічного персоналу для роботи у системах відкритої освіти дорослих; відкрита освіта дорослих як ресурс розвитку громади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Прийма С. М. Системи відкритої освіти дорослих: теоретико-методологічні засади проектування і функціонування : [монографія] / С. М. Прийма. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 324 с.
2. Прийма С. М. Свобода як принцип людиномірності відкритої освіти / С.М. Прийма // Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : [монографія] / Авт. кол.; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – С. 221–242.
3. Priyma S. M. Synergetic and information approach as methodological tools of study of the open education for adults / Siergiy M. Priyma // Возможности и ограничения современной образовательной деятельности : [монографія] / Науч. ред. Анна Клим -Климашевска. – Siedlce : Elpil – Jaroslaw Pilich, 2014. – С. 211–220.
4. Прийма С. М. Синергійно-інформаційний підхід як постнекласична методологія відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Філософські аспекти соціокультурних досліджень в умовах глобалізації : [монографія] / Наук. ред. Пшінько О. М., Власова Т. І. – Дн-вськ: Видавництво Маковецький, 2014. – С. 192–205.
5. Прийма С. М. Концептуалізація відкритості в гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх фахівців / С. М. Прийма // Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: проблеми та перспективи : [монографія] / Авт. кол.; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького; Седльце : Видавництво Природничо-гуманітарного університету в м. Седльце, 2014. – С. 59–74.
6. Прийма С. М. Андрагогіка в системі наук про навчання і освіту людини: етапи становлення та перспективи розвитку / С. М. Прийма // Народна освіта:

електронне наукове фахове видання. – 2009. – Вип. №3 (9). – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/priyma.htm.

7. Прийма С. М. Андрагогіка в системі наук про навчання і освіту людини: від диференціації до інтеграції / С. М. Прийма // Вища освіта України: дод. 4. – К. : Гнозис, 2010. – Т. VI (24). – С. 162–173. – (Тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»).

8. Прийма С. М. Моделі відкритої освіти дорослих: сучасний стан та перспективи / С. М. Прийма // Вища освіта України: дод. 2. – К. : Гнозис, 2011. – Т.1, №3. – С. 408–417. – (Тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»).

9. Прийма С. М. Організаційні умови функціонування інтелектуальних адаптивних навчальних систем відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова. – Мелітополь : Вид-во «Мелітополь», 2011. – Вип. 7. – С. 241–254. – (Серія «Педагогіка»).

10. Прийма С. М. Основні етапи розробки комп'ютерних онтологій відкритої освітньої системи дорослих / С. М. Прийма // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка – Луганськ: Видавництво Державного закладу «Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка», 2012. – Ч. II, №15 (250). – С. 60–68.

11. Прийма С. М. Особливості функціонування інтелектуальних адаптивних навчальних систем відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електронне наукове фахове видання. – 2012. – Вип. №3. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_3/12psmvod.pdf. – (Серія «Педагогічні науки»).

12. Прийма С. М. Комп'ютерні онтології як інструментальна платформа для забезпечення прозорості європейської та національних рамок кваліфікацій / С. М. Прийма // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту – Харків: ХОВНОКУ–ХДАДМ, 2013. – №1. – С. 56–61.

13. Прийма С. М. Забезпечення прозорості європейської і національних рамок кваліфікацій за допомогою комп'ютерних онтологій [Електронний ресурс] / С. М. Прийма, О. В. Панін // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – Том 33. – № 1 (2013). – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/789/588>.

14. Прийма С. М. Синергійно-інформаційний підхід як постнекласична методологія відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 31. – К. : Гнозис, 2013. – Т. VI (48). – С. 110–120. – (Тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»).

15. Прийма С. Н. Использование компьютерных онтологий в качестве инструмента обеспечения прозрачности европейской и национальных структур кваліфікацій / С. Н. Прийма, А. В. Панін // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology &

Society)». – 2013. – V. 16 – №3. – С. 450–464. – ISSN 1436–4522. – Режим доступу : <http://ifets.ieee.org/russian/periodical/journal.html>.

16. Прийма С. М. Свобода як метапринцип відкритої освіти / С. М. Прийма // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова. – Мелітополь : Вид-во «Мелітополь», 2013. – Вип. 1 (10). – С. 50–57. – (Серія «Педагогіка»).

17. Прийма С. М. Синергійно-інформаційний підхід як постнекласична методологія відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: зб. наук. пр. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка; редкол.: О. І. Курок (відп. ред.) [та ін.]. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. – Вип. 22. – С. 110–117. – (Серія «Педагогічні науки»).

18. Прийма С. М. Розробка теоретико-методологічних засад відкритої освіти як стратегії реалізації ідей і принципів людиномірності / С. М. Прийма // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова. – Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 2 (11). – С. 70–83. – (Серія «Педагогіка»).

19. Прийма С. Н. Обеспечение семантической интероперабельности открытых систем образования взрослых посредством агента-онтологического подхода / С. Н. Прийма // Перспективы науки и образования. – 2014. – №1 (7). – С. 79–82.

20. Прийма С. М. Синергійно-інформаційний підхід як методологічний інструментарій дослідження відкритої освіти дорослих / С. М. Прийма // Education and Pedagogical Sciences («Освіта та педагогічна наука») : зб. наук. пр. / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка; редкол.: В. С. Курило (голов. ред.) [та ін.]. – Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. – Вип. 2 (163). – С. 56–63.

21. Прийма С. М. Основні положення синергетичної методології відкритої освіти / С. М. Прийма, О. В. Вороненко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова – Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – Вип. 1 (12). – С. 70–80. – (Серія «Педагогіка»).

22. Прийма С. М. Інформаційні процеси як механізм соціокультурної динаміки відкритої освіти / С. М. Прийма // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст.: Вип. 45. – Ч. 2. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – С. 258–267. – (Серія «Педагогіка і психологія»).

23. Прийма С. М. Критерії та принципи відкритої освіти як системи синергетичного типу / С. М. Прийма // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 4 до Вип. 31. – К. : Гнозис, 2014. – Т. II (10). – С. 44–51. – (Тематичний вип. «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»).

24. Прийма С. М. Компетентнісний підхід як імператив реформування вищої освіти / С. М. Прийма // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – Ч. 1. – С. 95–100. – (Серія: «Педагогічні науки»; вип. 72).

25. Прийма С. М. Проблема гармонізації національних стандартів вищої освіти з міжнародними аналогами у галузі комп'ютерингу / С. М. Прийма // Нова педагогічна думка: спецвипуск. – Рівне, 2007. – С. 272–285.

26. Прийма С. М. Освіта дорослих як соціокультурна детермінанта суспільств знання в контексті стратегічних орієнтирів вищої освіти / С. М. Прийма // Вища освіта України, 2014. – № 3 (дод. 1). – С. 21–25. – (Тематичний вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу»).

27. Прийма С. М. Освіта дорослих як ефективний механізм соціального залучення / С. М. Прийма // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.; Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2014. – Вип. 2 (9). – С. 68–79.

28. Прийма С. М. Моделювання відкритої освіти дорослих як системи соціокультурної динаміки / С. М. Прийма // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал; голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 10 (44). – С. 263–276.

29. Прийма С. М. Концептуальні засади регіональної освітньої політики / С. М. Прийма // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / за ред. І. П. Аносова – Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – Вип. 1 (14). – С. 112–128. – (Серія «Педагогіка»).

30. Прийма С. М. Якість результатів навчання як основний критерій якості освіти в контексті Болонського процесу / С. М. Прийма // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – Випуск 11 : збірник наукових праць / За ред. П. В. Дмитренка, В. Д. Сиротюка. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 219–226. – (Серія №5 «Педагогічні науки : реалії та перспективи»; вип. 11).

31. Прийма С. М. Якість результатів навчання як основний критерій якості освіти / С. М. Прийма // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. – Ялта : РВВ КГУ, 2007. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 190–198. – (Серія «Педагогіка і психологія»; вип. 16).

32. Prijma S.N. Zapewnienie semantycznej interoperacyjności otwartych systemów edukacji dorosłych za pośrednictwem agentowo-ontologicznego podejścia /Siergiej N. Prijma //Edukacja ku przyszłości. Wyzwanie i zaniechania w edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych. –Siedlce, 2015. – Tom 5. – С. 167–175.

Опубліковані праці апробаційного характеру

33. Прийма С. М. Якість вищої освіти у європейському освітньому просторі: стандарти і компетентнісний підхід / С. М. Прийма // Проблеми забезпечення якості підготовки фахівців та гармонізації національних стандартів вищої освіти в європейському освітньому просторі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 травня 2007 р. – Ужгород : ІВЦ КаУ ім. А. Волошина, 2007. – С. 63–70.

34. Прийма С. М. Реалізація принципів освіти дорослих засобами інформаційно-комунікаційних технологій / С. М. Прийма // Нові інформаційні технології в освіті та природничо-математичних науках : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 березня 2012 р. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. – С. 119–130.

35. Прийма С. М. Основні етапи розробки комп'ютерних онтологій відкритої освітньої системи дорослих / С. М. Прийма // Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., 31 травня – 1 червня 2012 р. – Луганськ : Phoenix, 2012. – С. 208–212.

36. Прийма С. Н. Использование компьютерных онтологий в построении открытых систем образования взрослых / С. Н. Прийма // Ways of solving crisis phenomena in pedagogics, psychology and linguistics : material digest of the XXXI International Research and Practical Conference, august 31 – september 06.2012. – London : IASHE, 2012. – P. 52–54.

37. Прийма С. М. Відкрита освіта як нова парадигма реалізації ідей і принципів людиномірності / С. М. Прийма // Технології формування педагогічного професіоналізму майбутніх учителів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27 лютого – 28 лютого 2014 р. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 119–130.

38. Прийма С. М. Теоретичне обґрунтування і розробка прототипу інтелектуальної онтолого-керованої інформаційної системи Національної рамки кваліфікацій / С. М. Прийма, О. В. Панін // Інформаційні технології в освіті: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., 24 – 25 квітня 2014 р. – Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 274–290.

39. Прийма С. М. Основні положення культурно-освітнього простору як системи синергетичного типу / С. М. Прийма // Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти: матеріали на Міжнар. наук.-практ. конф., 12 – 13 червня 2014 р. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 266–268.

40. Прийма С. М. Концепція регіону, що навчається, як підґрунтя регіональної освітньої політики / С. М. Прийма // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих : матеріали Форуму до Міжнародних Днів освіти дорослих в Україні (м. Київ, 4 – 6 листопада 2014 р.) [колектив авторів]. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. – С. 169–171.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Концепція регіону, що навчається (Запорізька область) / Укл.: Прийма С. М. – Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 24 с.

42. Прийма С. М. Розробка прототипу інтелектуальної онтолого-керованої інформаційної системи Національної рамки кваліфікацій / С. М. Прийма,

О. В. Панін // Міжнародний науковий вісник: зб. наук. пр. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2013. – №7 (26). – С. 194–205.

43. Прийма С. Стратегія партнерства як необхідна умова забезпечення якості професійної освіти / С. Прийма // Педагогічні інновації : ідеї, реалії, перспективи. – К. : Вид-во Інституту реклами, 2009. – Вип. 11. – С. 71–77.

АНОТАЦІЇ

Прийма С.М. Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ, 2015.

Дисертація містить результати системного дослідження проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні. Здійснено семантичний аналіз базових понять дослідження та виявлено сутність систем відкритої освіти дорослих. Обґрунтовано теоретичні та методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих як складника освіти впродовж життя; розроблено модель систем відкритої освіти дорослих; обґрунтовано сутність і доцільність використання синергетико-інформаційного підходу у проектуванні й функціонуванні систем відкритої освіти дорослих в умовах освіти впродовж життя; розроблено авторську концепцію проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих. Виявлено тенденції подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні. Здійснено прогностичне обґрунтування стратегії подальшого розвитку відкритої освіти дорослих в Україні, в основу якої покладено концептуальні ідеї становлення та розвитку суспільств знання.

Ключові слова: відкрита освіта, освіта впродовж життя, освіта дорослих, системи відкритої освіти дорослих, інтердисциплінарний підхід, синергетико-інформаційний підхід, проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих.

Прийма С.Н. Теоретико-методологические основы проектирования и функционирования систем открытого образования взрослых в Украине. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, Киев, 2015.

Диссертация содержит результаты системного исследования проблемы проектирования и функционирования систем открытого образования взрослых в Украине. Осуществлен семантический анализ базовых понятий исследования и выявлена сущность систем открытого образования взрослых. Обоснованы теоретические и методологические основы проектирования и функционирования

систем открытого образования взрослых как составляющей образования в течение жизни; разработана модель систем открытого образования взрослых; обоснованы сущность и целесообразность использования синергетико-информационного подхода в проектировании и функционировании систем открытого образования взрослых в условиях образования в течение жизни; разработана авторская концепция проектирования и функционирования систем открытого образования взрослых. Выявлены тенденции дальнейшего развития систем открытого образования взрослых в Украине. Осуществлено прогностическое обоснование стратегии дальнейшего развития открытого образования взрослых в Украине, в основу которой положены концептуальные идеи становления и развития обществ знания.

Ключевые слова: открытое образование, образование в течение жизни, образование взрослых, системы открытого образования взрослых, междисциплинарный подход, синергетико-информационный подход, проектирование и функционирование систем открытого образования взрослых.

Pryima S.M. Theoretical and methodological grounds of design and functioning of open adult education systems in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Institute of Pedagogical Education and Adult Education of NAPS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis, for the first time in domestic pedagogical science, provides the entire research of the problem of design and functioning of open adult education systems in Ukraine.

The systems of open adult education have been characterized as a socio-cultural phenomenon; the interdisciplinary analysis of the basic concepts of the problem under research has been done; the origins of the ideas of design and functioning of open adult education systems within the scientific-pedagogical discourse have been revealed.

It has been proved that openness of education as an innovative characteristic feature of education in general and education systems in particular shows itself in openness of the processes of man's learning of the environment, in his/her perception of changeable socio-cultural conditions throughout life, which finds its reflection in the content of education and its organizational forms. Taking into consideration the results of the research, the author has grounded the assumption that openness of education systems foresees creation of open educational space that embodies combination of resources (learning and methodical, material and technical, personnel, scientific and research) at education institutions of various levels within the systems of formal, non-formal (also distant) and informal education.

The conclusion about the relevance and significance of the problem of adult education has been made, its elaboration in the world and domestic science has been studied, the relevance of studying teaching experience with further distinguishing of its progressive ideas for their use in the development of modern models of open education in Ukraine has been substantiated.

The role and importance of open education as a paradigm of open knowledge societies at the present stage of human civilization development has been studied. It has

been found out that open education systems are subject to the laws of self-organization and self-development, evolution of complex systems. The conclusion has been drawn on feasibility of using synergetic methodology in research of the education systems being a part of non-linear dynamics in order to create a single scientific picture of the world, the only interdisciplinary field of communication. It has been grounded that in the context of establishment and development of open knowledge societies the effective mechanism of social and cultural progress, a priority of the state policy of personal potential long-term support given to every member of society is the open adult education itself, which plays an important role in ensuring sustainable and balanced development of both the individual and society. The author has analyzed the potential of synergetics in understanding patterns of self-organization and self-development of complex, open, non-linear, self-organized and self-developing systems. The expediency of synergetic and information approach as a methodological tool for studying the scenarios of non-linear socio-cultural dynamics has been justified. Synergetic and information approach enables studying the scenarios of non-linear dynamics of socio-cultural systems in general and open adult education in particular. This approach allowed the research to justify the conceptual bases of the design and functioning of open adult education systems, to explain the dynamics of open adult education as a complex socio-cultural system through the phases of information processes.

The analysis of andragogical grounds of design of open adult education systems has been done. Following the andragogical principles in the process of design and functioning of open education systems makes it possible to use in full the potential of an adult student (life, social and professional experience, psycho-physiological and cognitive features) for developing his/her educational trajectory in order to meet the educational needs.

The author has theoretically grounded and developed the conception of design and functioning of open adult education systems, which included the identification of the leading idea, defining the goal, laws and principles of design for socio-cultural systems of "procedural" nature, that determine the requirements for adequate implementation of project activity, determine the choice of methods and means, characterize the result of design at all levels of prognostics, abstracting, their specifying in the design and functioning of education systems. It has been shown that content-semantic loading of the conception of design and functioning of open adult education systems is a projection of theoretical provisions to the practical sphere of andragogical activity and is realized through the reflection of all components of this activity (andragogical goal-setting, andragogical modeling, andragogical experiment) in the course of andragogical design, which in its development passes through the stage of andragogical invention, stage of the pilot sample creation, stage of andragogical experiment and stage of the final product formation.

The thesis reveals the nature and tendencies of development of open adult education systems in Ukraine which are caused by the principles, laws and dynamics of social development and which are related to: digital and cognitive gap; strengthening the role of regional educational policy; strengthening the role of open adult education systems in forming active civil society; introduction of state and public model of management for open adult education systems; increased interest of educational services

providers in giving educational services to different categories of adults throughout life; introduction of the client-oriented approach in educational institutions with their gradual transformation into providers of educational services. There has been performed the prognostic justification of the developmental strategy of open adult education systems at the national and regional levels, the community level, the level of educational institution aiming at implementation of the ideas of open education in the context of lifelong learning.

Key words: open education, lifelong education, adult education, open adult education systems, interdisciplinary approach, synergetic and information approach, design and functioning of open adult education systems.

Підписано до друку 25.11.2015 р. Формат 60*84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Умовні друковані аркуші 2,325
Наклад 100 примірників. Замовлення № 1485.

Видавець

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20, тел. (0619) 44 04 64

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 16.05.2012 р. серія ДК № 4324

Надруковано ФО-П Однорог Т.В.

72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграду, 3а

Тел. (067) 61 20 700

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477